

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XXIII. ÉVFOLYAM 2012. 1. (591.) SZÁM — JANUÁR 10.

ára 2 lej



Ravasz Erzsébet: Égig érő fa

CSEKE PÉTER

Szellemi erőtereink

„A Dunát nem kezdeti vízbősege teszi nagy folyóvá, hanem az iránya. Ez az irány szabó, iránytartó képesség éppúgy tehetség, mint a szellem nyers ereje...” Valamikor a hetvenes évek elején került a jegyzetfüzetembe ez a Németh László-idézet. Akárcsak az Illyés Gyulától származó: „A múltat is teremteni kell. Egy korszak attól lesz múlt, hogy megírják [...], s valamire való múlt megteremtéséhez néha nagyobb erő kell, mint a jövőkéhez; mindent pontosan a helyére kell tenni. A rosszul elrendezett, rosszul megírt múlt föltámad, visszajár, állandóan zavarja az embert. A megíratlan idő meg egyszerűen el se megy; ködszerűen üli meg a tájat meg az elmét. Barbár, mint a teremtés előtti sötétség.”

A hatvanas évek végétől huszonegy éven át falujáró újságíró voltam. Szociográfiai töltetű riportköteteken igyekeztem összegezni Erdély-járásaimat. De minél többet láttam, minél többet tapasztaltam, annál inkább éreztem, hogy a jelen valóságáról csak a történelmileg átvilágított háttérvilág ismeretében szabad írni.

Az 1968-as politikai nyitás kedvezett a tényleges múltidézésnek, a dogmatizmus időleges háttérbe szorításának, az intézményteremtés önbizalom-erősítő gyakorlatának. Új lapok indultak, a tévé képernyője előtt meghitt délutánokat élhettünk át a magyar adás beindítása után, a Kritérium jóvoltából pedig nem egy életre szóló kiadványhoz juthattunk hozzá. Magam az 1951-ben Bukarestbe költöztetett nagy múltú – fénykorában száz-száz-húszezer példányszámú – *Falvak Népe*hez szegődtem, amolyan „tetszhalott-ébresztőnek”. Az 1959-ben szétvert szerkesztőség pár „megtúrt” tagja akkoriban – Dubček-hívóként – a lap „újabb kori reneszánszában” reménykedett, pontosabban: a háztájiba visszazsúrozott hajdani gazdaszellem ébren tartásában. Tolluk erejét próbálgató egyetemi hallgatókat toboroztak, olyanokat, akik az erdélyi olvasók vonzáskörében idővel megcáfolhatják azt az axiomatikus megállapítást, miszerint az újság hazudik.

>>>>> folytatás a 14. oldalon

- Pomogáts Béla irodalomtörténetessel beszélget Karácsonyi Zsolt
- Lövétei László László: Mi lesz veled?
- Zalán Tibor versei
- Sigmond István: Molekulák 19.
- Szántai János írása Teleki Ernő grófról
- A NAGY KILOMETRIK

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között.
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKONT.

Beszélgetés Pomogáts Béla irodalomtörténésszel

Könyvek, macskák, forradalmak

– Mikor dönt el, hogy irodalomtörténész lesz? Gondolt-e arra, pályája kezdetén, hogy verseket, drámákat vagy prózát írjon?

– Sohasem akartam író lenni, verset talán csak három alkalommal „követtem el”, valamikor érettségi előtt, akkor is kifejezetten gyakorlati céllal, csaptam a szellet egy kislánynak, és elvárta tőlem, hogy versben fejezzem ki érzelmeimet. Novellát egyszer írtam, valamikor a hatvanas évek közepén, az is inkább anekdota volt, a *Magyar Nemzet* egy vasárnapi számában került az olvasók elé, kaptam néhány gratulációt – ennyi volt az egész. Az irodalom története viszont mindig érdekelt, a budapesti piarista gimnáziumban, tehát egy katolikus iskolában tanultam, kiváló magyartanáraink voltak, az elsőtől, Magyar Istvántól az irodalom szeretetét, a másodiktól, Fekete Antaltól a fogalmazás szabotosságát kaptam örökölt. Így jelentkeztem azután 1953-ban a bölcsészkarra, ez az első Nagy Imre-kormány időszaka volt, tehát könnyebben bekerülhettem az egyetemre egy magamfajta „klerikális” jövevény. Azonban még így sem vettek fel, anyámnak, aki orvosként dolgozott, volt egy kedves betege, akkoriban neves operettszerző, Szenkár Dezsőnek hívták, az ő közeli barátja volt Tamás Lajos, a neves romanista, akkoriban a pesti egyetem rektora, az ő „rektori keretében” kerültem be a bölcsészkarra, amely éppen akkoriban költözött be a piaristák épületébe. Az egyetemi tanulmányaimat így ugyanazokban a padokban kezdhettem el, amelyekben a gimnáziumot befejeztem.

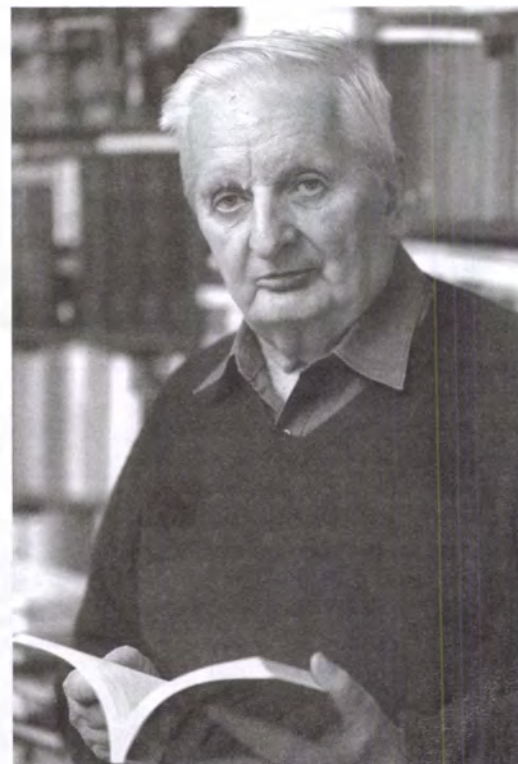
– Nemzedékének meghatározó élménye volt 1956. Ennek következményeire, akár irodalomtörténeti hatására miként tekint vissza?

– Az ötvenhatos forradalom kétségkívül legnagyobb történelmi (és személyes) élményem volt. Negyedéves bölcsészhallgató voltam, addig távol tartottam magam minden közéleti tevékenységtől, igaz, ötvenhat nyarán már eljártam a Petőfi Kör

vitáira – az írószövetség munkája mellett ezek mozgatták meg a magyarországi közéletet. Azután elkövetkezett október 23-a, mondhatni „fejest ugrottam” az eseményekbe, jelen voltam azon a tömegdemonstráción, amely a forradalom akkor lelkesítő, reményekkel teli nyitánya volt, pár nap múlva, az Egyetemi Forradalmi Bizottság felszólítására, beköltöztem a bölcsészkarra, s részt vettem a bizottság, majd a kádárista hatalom berendezkedését követve a Mefesz (Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szövetsége) munkájában, az országos elnökség tagjaként. Nagyszerű élményt jelentett, hogy én képviseltem az írószövetség december 28-i közgyűlésén az egyetemista szervezetet, ott ismertem meg személyesen Illyés Gyulát, Tamási Áront, Déry Tibort és Veres Pétert, a szövetség akkori elnökét. Ezután rengeteg kalamitás következett, befejeztem egyetemi tanulmányaimat, elhelyezkedtem az Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében mint gyakornok, majd letartóztattak, s két hónapos vizsgálati fogság után internáltak a tököli internálótáborba, onnan az 1960-as amnesztia után szabadultam (ez az amnesztia szüntette meg az internálás intézményét). A magyar forradalom öröksége azóta is életem meghatározó élménye maradt; amikor már lehetett, több könyvemben is számot vettem a forradalom tapasztalataival és szellemi (irodalmi) örökségével. Még a rendszerváltozás korai szakaszán, 1989 őszén jelent meg *Irodalmunk szabadságharca – 1956* című könyvem, ezt azóta vagy nyolc olyan tanulmánykötet és szöveggyűjtemény követte, amely 1956-nak állít emléket.

– Anekdoták terjednek arról, hogy reggel Budapesten, délután Pozsonyban, este pedig már Kolozsváron tart előadást, egyazon napon. Miként alakult ki az anekdoták által is jelzett feszes életritmus?

– Valóban elég sokat utaztam az elmúlt két évtizedben, korábban erre nem igen volt hivatalos megbízatásom,



bár akkor is gyakran jártam külföldön, így többször Erdélyben is. Ezeket a korábbi utazásokat részben munkahelyem, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete tette lehetővé, midőn ösztöndíjjal küldött külföldre, hogy ottani könyvtárakban végezzek kutatásokat, illetve vegyek részt szakmai konferenciákon. A kilencvenes években aztán számos olyan posztra kerültem, amely gyakori utazással járt együtt. 1991-ben Lőrincze Lajos utódjaként megválasztottak az Anyanyelvi Konferencia elnökének, 1995 és 2001 között a Magyar Írószövetség elnöki tisztségét töltöttem be, közben szerepet kaptam az Illyés Közalapítvány kuratóriumában, amelynek később, közel öt éven keresztül az elnöke voltam. Mindez igen sok utazással, határokon túli szolgálatvállalással járt együtt. Volt olyan esztendő, amikor az év háromszázhatvanöt napjából száznegyvenet töltöttem a szomszédos országok magyar intézményeinél, illetve közösségeinél, legtöbbször, természetesen, Erdélyben. Valóban előfordult az, hogy Pozsonyból kellett Kolozsvárra utaznom, majd onnan tovább Szatmárnémetibe és Ungvárra, és csak egy-két hét múlva térhettem haza. Elmondhatom, hogy jó lelkiismerettel és jó kedvvel vállaltam ezeket az utazásokat, úgy éreztem, hogy a kisebbségi magyar közösségek szolgálatában vállalhatok szerepet. Ma is jó érzéssel gondolok vissza azokra az iskolákra, kulturális intézményekre, tudományos, irodalmi, egyházi konferenciákra és találkozókra, amelyek megalapozásában az alapítvány elnökeként működhettem közre. Elmondhatom, hogy mindig nagyon szívélyes és baráti fogadtatásban volt részem, bár azzal is találkoztam, hogy pénzszerző lehetőségeim megszűnte után alig akartak megismerni azokat, akik korábban nagy összegű támogatásokat kaptak.

– Erdély, az erdélyi irodalom jeles ismerője, népszerűsítője. Mi volt az a pillanat, amikor eldönt, egyszer majd Erdély-szakértő lesz?

Pomogáts Béla

1934-ben született Budapesten. 1953-ban érettségizett a budapesti Piarista Gimnáziumban. 1953–1958 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar szakos hallgatója.

Részt vett az 1956-os forradalomban. 1959–1960 között internálótáborban volt. 1965 óta a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, valamint a 20. századi osztály vezetője, 1992 óta igazgatóhelyettese, 1996 óta tudományos tanácsadója. 1994–1997 között a Magyar Tudományos Akadémia közgyűlési képviselője, az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsának, az Irodalomtudományok Bizottságának, a Magyar–Román Történész Vegyesbizottságnak, a Doktori Tanács irodalomtudományi szakbizottságának tagja. 1992-től az Anyanyelvi Konferencia elnöke. 1993–2004 között az Írószövetség elnökségi tagja, 1995–2001 között elnöke volt.

1991-ben József Attila-díjat és 1956-os Emlékérmét, 1996-ban Kisebbségekért Díjat és Nagy Imre-emlékplakettet kapott. 1994-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjével tüntették ki. 2003-ban Széchenyi-díjjal jutalmazták munkásságát.

– Korábban is érdekelt az erdélyi irodalom, mi a piarista gimnáziumban olyan írókról, például Áprily Lajosról, Dsida Jenőről, Nyirő Józsefről is hallottunk, akiknek neve az állami oktatásban egyáltalán nem kapott szerepet. Az erdélyi irodalom iránti érdeklődésemet azonban 1956 őszének eseményei szabták meg: akkor kellett a budapesti bölcsészkaron szakdolgozati témát választanunk, és az akkori nemzeti felbuzdulástól biztatva úgy gondoltam, hogy erdélyi íróról fogom írni dolgozatomat. Anyám mint fiatal orvos ismerte Kuncz Aladárt, aki akkor egy budapesti klinikán feküdt, nem sokkal ezután el is távozott az élők közül. Tőle kapta az akkoriban megjelent *Fekete kolostor* egyik első példányát, ezt a könyvet én még diákkoromban olvastam, nagy hatással volt rám. Így aztán úgy gondoltam, hogy Kuncz Aladáról fogom írni egyetemi záródolgozatot. A dolgozat elkészült, megkaptam a diplomámat, nem sokkal ezután, miként az előbb már elmondtam, le tartóztattak, és csak 1960 őszén folytathattam irodalomtörténet-írói munkámat. Az első könyv, amit elkészítettem, így természetesen módon Kuncz Aladár munkásságát dolgozta fel, 1968 nyarán jelent meg, vagy kétéves várakozás után. 1969 januárjában kaptam egy akadémiai ösztöndíjat, akkor jártam életemben először Erdélyben. Könyvem, amelyet akkor már több ismert erdélyi írónak, például Kós Károlynak, Molter Károlynak, Balogh Edgárnak, Beke Györgynek és másoknak, valamint néhány kolozsvári barátomnak, így Kántor Lajosnak és Láng Gusztávnak elküldtem, nyitotta meg előttem az ajtókat és a szíveket. Mondhatnám, ez volt az én igazi „erdélyi útlevelém”. Mindenütt testvéri érzésekkel fogadtak, ez döntötte el azt, hogy munkásságom egy igen nagy részét az erdélyi irodalom kutatásának szentelem. Azóta közel ötven könyvem (köztük önálló művek és részben szövegválogatások egyaránt) jelent meg az erdélyi irodalomról, részben magyarországi, részben erdélyi kiadónál.

– Az elmúlt években mély merítésű, összefoglaló műveket jelentetett meg, mint például az erdélyi magyar irodalom történetét vizsgáló többkötetes munkája. Terv szerint jött el az ilyen munkák ideje, vagy most érkezett el a megfelelő pillanat?

– Valóban, készítem az erdélyi magyar irodalom összefoglaló történetét, a csíkszeredai Pallas-Akadémia könyvkiadónál eddig három terjedelmes kötet jelent meg, most készülök befejezni a negyedik kötetet, amely az 1989 utáni fejleményekről próbál számot adni. Ez a kötet remélhetőleg az idei év nyarára az olvasó elé kerül. Már régen terveztem azt, hogy írok egy irodalomtörténeti összefoglalást, s vagy két évtizede egy kisebb összefoglaló munkám az olvasó elé is került, azonban mégis most jött el az ideje egy nagyobb szabású összefoglalásnak. Ennek alighanem két magyarázata van, egyrészt az, hogy az erdélyi magyar irodalom felzabaldult az alól a nyomás alól, amellyel a kommunista irodalompolitika ránehezedett, ez a teher nemcsak egy szektás politika, hanem a nagyromán nacionalizmus

részéről is megjelent. Másrészt az elmúlt két évtized olyan új fejleményeket hozott az erdélyi magyar irodalom történetében, amelyek mindenképpen átértelmezik a korábbi évtizedek eredményeit, illetve azt a képet, amelyet ezekről az eredményekről alkotnunk kell. Talán ez jelenti munkám magyarázatát.

– Intézményekben való jelenléte hosszú történet, miként látja az irodalmi intézmények jelenlegi helyzetét, állapotát, vagy magának a kortárs irodalomnak az itt és mostját?

– Nem látom kedvezőnek az irodalmi intézmények jelenkori állapotát: korábban az irodalom a közéletnek szinte egyetlen színterét jelentette, a kommunista korszakban ez volt a szabad véleménynyilvánítás, igaz, korlátozott, de mégiscsak lehetőségeket kínáló fóruma. Ez a helyzet az utóbbi két évtizedben radikálisan megváltozott. A politikai élet rendkívül magabiztosan, a kulturális értékekre és folyamatokra alig figyelve kívánja irányítani az ország életét. Ennek következtében az irodalom és általában a kultúra erősen háttérbe szorult. A magyar irodalom ma is kiváló műveket és életműveket mutat fel, Magyarországon és Erdélyben egyaránt, ezekre azonban a politikai közélet csak nagyon kevés figyelmet fordít. Nem egyszer az a benyomásom támad, hogy a hatalom birtokosai nem is olvasnak szépirodalmi könyveket. Mindezek következtében megint szükség van arra, hogy az irodalom és az írói társadalom megvívja a maga „szabadságharcát”, minthogy nemcsak saját érdekeit, hanem az ország érdekeit is képviseli, és hiteles, normális politikai közélet nem képzelhető el az irodalom ellenőrzése és esetlegesen kritikája nélkül.

– Legendás hatalmas könyvtára – családi előtörténete is van vagy saját gyűjtés a teljes anyag?

– Természetesen én is sok mindent örökölttem a családi könyvtárból, a jelenlegi könyvtáram legnagyobb részét azonban magam gyűjtöttem össze, most már több mint fél évszázadon keresztül. Az első könyv, amelyet magam választottam és vettem, Vörösmarty Mihály összegyűjtött műveinek Gyulai Pál-féle nyolckötetes kiadása volt. Ezt még hatodikos gimnazista koromban vettem meg egy antikváriumban, a piarista gimnázium mellett. Arra is emlékszem, hogy negyven forintba került, ma ennek körülbelül a kétszázszorosát éri. Ezután módszeresen vásároltam, főleg antikváriumokban, könyveket. Éppen az elmúlt hetekben rendeztem újra a könyvtáramat, amely mára nagyjából harmincezer kötetből áll. Nagy gondban vagyok amiatt, hogy mi lesz ennek a könyvtárnak a sorsa, hiszen már nyolcvanadik életévemhez közelédek. Valamikor elképzeltem, hogy ezt a könyvtárat, amely elsősorban szépirodalmi, irodalomtörténeti, történeti és néprajzi művekben gazdag, az egyszer majd létrehozandó kolozsvári magyar egyetemre hagyom. Ennek az egyetemnek az ügye azonban, ahogy látom, nem fog megoldódni az én életemben. Mindenképpen azt szeretném, hogy a könyveim Erdélybe kerüljenek, és egy ot-

tani magyar intézmény könyvtárát gazdagítsák vagy alapozzák meg.

– A macskák gyakorta felbukkannak a magyar irodalomban is, az ön életének azonban különösen fontos részét képezik.

– A macskák évtizedek óta hozzátartoznak az életünkhöz, első macskámat több mint negyven éve találtuk és fogadtuk be. Azóta igen sok macska fordult meg nálunk és élt velünk, jelenleg öt macskáunk van. Mindegyiknek saját egyénisége, mondhatnám: személyisége van, mindegyik nagyon kedves, mindegyik békét tud lopni abba a zajló életbe, ami egyébként körülvesz bennünket. A macskáinkról szólván Ottlik Gézátnak szeretném idézni, aki a következőket írta: „Az egyetlen valódi okunk a derűlátásra: a macska. Ezt a kis prémes ragadozót semmi más módon nem lehetett volna ezer és ezer éven át hozzánk szelídíteni, mint rendíthetetlen, ellenszolgáltatást nem váró, feltétel nélküli szeretettel. A szépsége abszolút imádatával – a szabadsága, függetlensége teljes tiszteletben tartásával. Ha ez sikerült, az emberiség nem lehet egészen elveszve.” Mindezzel magam is messzemenően egyetértek. Mindaddig négy olyan szöveggyűjteményt rendeztem sajtó alá, amely a magyar, illetve a világirodalomnak azokkal a műveivel foglalkozik, amelyek a macskákról szólnak. Jó kedvvel állítottam össze ezeket a gyűjteményeket, elég nagy sikerük is volt, egyszer egy irodalmi összejövetelen egy macskakedvelő író a következőket mondta: Önt tartom hazánk legnagyobb élő macskairójának. Nagyon hízelgő volt ez a vélemény.

– Az ősszel még úgy tudtuk, hogy száz kötete van, de most már talán fél tucattal többet számol az életmű. Honnan ered ez a munkabírás, milyen új művek kerülnek ki a keze alól a közeljövőben?

– Valóban, mára több mint száz önálló könyvem gyűlt össze a polcokon, az utolsó éppen a napokban jelent meg: *Egy eszme indul* címmel egy tanulmányosorozat Reményik Sándor költészetéről. Ez volt a száznegyedik önálló kötetem, emellett nyolcvankét általam gyűjtött és szerkesztett antológia, dokumentumkötet is napvilágot látott, közöttük olyanok, mint az 1920-as trianoni békeszerződés Erdélyre vonatkozó anyaga vagy most legutóbb, Marosvásárhelyen, az 1968–1969-es úgynevezett „kettős kötődés” vita dokumentumai, ez a vita a határon túli magyar irodalmak helyzetét próbálta felmérni. Még négy önálló folyóiratszámot is szerkesztettem, ezek között a *Caiete Europeene* című bukaresti román folyóirat számára egy összeállítást arról a képről, amelyet a huszadik századi magyar irodalom a *Nyugat* szerzőiről adott. Mindez együtt százkilencven könyvet jelent, s hamarosan megjelenik még néhány, ezek már a kiadónál vannak. Szeretek dolgozni, és azt hiszem, hogy az évtizedek múlása és a közéletben szerzett tapasztalatok következtében érzett elégikus hangulatot is a folyamatos munka teheti elviselhetővé.

KARÁCSONYI ZSOLT

POMOGÁTS BÉLA

Erdélyi magyar dráma

Az erdélyi magyar művelődésnek nagyobbak voltak a színházi, mint a dráma-irodalmi hagyományai. Kolozsvár mindig a magyar színi kultúra fellegvára volt, és Nagyváradnak, Marosvásárhelynek is gazdag színházi tradíciói voltak. Az erdélyi magyar szellemi élet hagyományosan pártolta a nemzeti dráma ügyét, ebben látva a nemzeti művelődés fennmaradásának egyik fontos műhelyét. Igazi drámaíró egyéniség mégsem nőtt fel Erdélyben, és a két világháború között kialakult kisebbségi irodalomnak is a drámai műfaj volt a legkevésbé kifejlődött ágazata. A korszak drámairodalmának törekvéseit elsősorban Bánffy Miklós, Kós Károly, Tamási Áron és Nagy István színpadi művei mutatták. Bánffy *Martinovics* és Kós *Budai Nagy Antal* című drámája a helikoni irodalom történelmi érdeklődésének eredménye volt, az első a lélektani dráma, a második a „népdráma” erőteljes változatát képviselte a történelmi kereteken belül. Tamási Áron népszerű játéka, az *Énekes madár* és a *Tündöklő Jeromos* a költészet és a népi komédia szálait sodorták össze, hogy jelképes értelmű színpadi történetben mutassák be a székely nép emberi erőit. Nagy István *Özönvíz előtt* című drámájában a társadalmi konfliktusok bemutatásának szándéka kapott hangot. Mellettük az 1945-öt megelőző évtizedekben Bárd Oszkár (*Citera*), Tabéry Géza (*Álomhajó*), Kádár Imre (*Az idegen katonája*), Gulácsy Irén (*Valuta*), Molter Károly (*Örökmozgó*) és Asztalos István (*A fekete macska*) műveinek jutott szerep az erdélyi magyar színpadon. Ezek a színművek általában szép sikert arattak az erdélyi közönség körében, több közülük a magyarországi színházlátogatók és színikritikusok elismerését is megszerezte, különösen vonatkozik ez Kós Károly és Tamási Áron színműveire, amelyekben a magyarországi színházi kritika és közönség az erdélyi magyar drámairodalom sajátos természetét fedezte fel.

A második világháború után hamarosan átalakultak a színházi kultúra intézményei, velük együtt átalakult a drámairodalom. A színház, a művészeti élet más ágazataihoz hasonlóan, a közvetlen politikai cselekvés és az ideológiai meggyőzés (nem egy esetben minden hitelességet nélkülöző) fóruma lett, a születő új drámairodalmat a társadalom átalakítását célzó stratégia, mi több, a napi politika szolgálatába állították. Nagy István 1947-ben bemutatott darabja, *A gyár ostroma* a marxista módon értelmezett munkásosztály harcát, Sütő András és Hajdu Zoltán 1950-ben készült színműve, a *Mezítlábas menyasszony* az úgynevezett „falusi osztályharcot” kívánta bemutatni. Mindkét színpadi mű a korszak sematikus szemléletének és dramaturgiájának bélyegét viselte magán, ma már egyik sem jelent többet, mint drámatörténeti dokumentumot. A sematikus emberábrázolás és konfliktusteremtés ezt követően hosszú időn át érvényesült az erdélyi magyar színpadon, még olyan viszonylag igényesebb művek

sem tudtak szabadulni tőlük, mint Simon Magda *Százhusas lakodalom* vagy Huszár Sándor *A házasságok a földön kötnek* című darabjai. Midőn a hetvenes években az erdélyi irodalom számot vetett a korábbi évtizedek drámatermésével, meg kellett állapítania, hogy ez a korszak valójában irodalmi szempontból eredménytelennek mutatkozott. Kántor Lajos, aki a két világháború közötti időszakban is hiányolta a folyamatos drámaírói tevékenységet, határozottan eredménytelennek látta az 1945 és 1970 közötti negyedszázadot is: „a negyvenes, de különösen az ötvenes években – állapította meg – a színház egyértelműen a politikai feladatok szolgálatába áll, az esztétikum háttérbe szorul, sőt jórészt el is tűnik az új színművekből”.

Lassú kibontakozás

Az erdélyi magyar drámairodalom lassanként talált magára, valójában csupán a hatvanas évek során szabadult meg a sematikus emberábrázolás és konfliktuskezelés béklyóitól, és a hetvenes években hozta létre azokat a műveket, amelyek színpadon és nyomtatásban egyaránt azt igazolták, miszerint sikerült felzárkózni az egyetemes magyar drámairodalom eredményeihez. A drámai műfaj lényegében ugyanúgy talált magára, mint az elbeszélő irodalom: a társadalmi konfliktusok feltárásában és megjelenítésében, illetve az írói egyéniség fokozottabb érvényesülésében. Ezt a lassú kibontakozást jelezték Molter Károly *Csaló is csalódik*, Sütő András *Pompás Gedeon*, Deák Tamás *Testvérek*, Tamás Mária *Baleset az új utcában* és Lőrinczi László *Szerető* című darabjai, illetve azok az egyfelvonásos színdarabok, közöttük Asztalos István *Törvényen*, Méliusz József *Nem olyan egyszerű...* és Sütő András *Fecskeszárnyú szemöldök* című művei, amelyek az *Igaz Szó* 1958-as pályázatára érkeztek be. Különösen a vígjáték műfaja fejlődött ebben az időben: Sütő András darabjai mellett Tomcsa Sándor *Az utolsó szalmaszál*, Nagy István *Nézd meg az anyját* és Méhes György *33 névtelen levél* című komédiája aratott közönségsikert. Ezeknek a színpadi műveknek nem is annyira a drámai műfaj megújításában, hitelességének helyreállításában jutott feladat, inkább abban, hogy a közönséget visszaszoktatták a nézőtérre, és a színházi társulatok körében fenntartották a színjátszó kultúra korábbi hagyományait. Az erdélyi magyar színházi életnek az a gazdagodása, amely új színházak és társulatok létrehozásával következett be, ilyen módon könnyebben helyre tudta állítani a színházkultúrának azt a folytonosságát, amely az ötvenes években jóformán megszakadt.

A drámairodalom lassú kibontakozása ezt követően volt tapasztalható, ebben játszottak szerepet Szemlér Ferenc színpadi művei: a mitológus példázatot mondó *Apellész különös kalandja* és a társadalmi konfliktusokra figyelmeztető *Marci jól*

érett. Szemlér „optimista színjátékokat” írt, vagyis bízott abban, hogy a fejlődés fel fogja oldani a társadalmi létben, a kulturális életben tapasztalt feszültségeket. Ezeket a feszültségeket nagyrészt erkölcsi jellegű összeütközések szabták meg, maga az író is moralistának tekintette magát. „Magánhasználatra – írta 1968-ban kiadott *Életünk és halálunk* című drámakötetének bevezetőjében – néhanap úgy osztályozom ezeket a műveket, mint amelyek kifejezetten etikus szándékból, erkölcsi célokból jöttek létre. Mindenikük tehát pontosan körülírható mondanivalóval, sőt már-már morális cézzal rendelkezik. Elképzelem szerint ezeknek a párbeszéd formában megírt drámai összecsapásoknak célja és értelme az, hogy az érzelmek felkeltésén kívül mondjanak is valamit – többnyire egészen pontosan körülhatárolható és megérthetőt.”

A nemzetiségi drámairodalom kibontakozása szorosan összefüggött a színházi kultúra fellendülésével, ebben a fellendülésben mindenekelőtt néhány kiváló színházi rendezőnek, a többi között Harag Györgynek, Tompa Miklósnak és Szabó Józsefnek volt szerepe. A valóságos drámai konfliktusok színpadra állítása ugyanakkor összefüggött azzal az erősebben kritikus ábrázolással, amely a közelmúlt társadalmi és politikai torzulásait mutatta be, és amelyekről kezdetben inkább az elbeszélő irodalom, később a drámairodalom is képet adott. Ez a kép mindinkább határozottan és egyértelműen, olykor figyelemreméltó kritikai igénnyel állította színpadra a korszak (a hatvanas, hetvenes és nyolcvanas évek) súlyos társadalmi és kisebbségi tapasztalatait. Ez a kritikai igény jelentkezett Kányádi Sándor *Ünnepek háza* és Székely János *Irgalmas hazugság* című drámai művében vagy Méhes György *Dupla kanyar* című szatirikus vígjátékában. Bálint Tibor színműve, a *Santa angyalok utcája* (a *Zokogó majom* című regény színpadi változata) ugyancsak a múltbéli tapasztalatokkal történő számvetést képviselte. Kocsis István korai drámái: az 1967-ben írott *Megszámláltatott fák* és az 1968-as *Játék a hajón* a drámai parabola műfajában vetettek számot a huszadik században élő ember erkölcsi dilemmáival, utalva a kisebbségi sorsban élő közösségek sajátos tapasztalataira, Csávossy György *Édes méreg* és *Patkánysíp* című színművei a művészi alkotó tevékenységről mondtak költői példázatot. Az új erdélyi magyar dráma mindezek mellett két jellegzetes műfajban fejlődött tovább: a történelmi dráma és az abszurd játék műfaji változataiban. Az itt felmutatott eredmények joggal kerültek a magyar nemzeti drámairodalom akkori magaslátára, és ösztönző erővel hatottak ennek az irodalomnak a további alakulására.

Megújulás és útkeresés

A hetvenes években (valójában az egész magyar kultúrában) megújulni látszott a magyar drámairodalom, és ennek során mindenekelőtt a történelmi drámák iránt mutatkozott élénk érdeklődés. Mindezt több tényező alapozta meg, egyrészt a

nemzeti történelem korszerű értelmezésének igénye, amelyet a másfél évtizede lezajlott ötvenhatos forradalom tanulságai is sürgettek, másrészt az, hogy abban az évtizedben, például Illyés Gyula, Németh László, Hubay Miklós, Örkény István, majd Erdélyben Sütő András történelmi drámái viszonylag szabadon vethettek számot a múlt és a közelmúlt drámái tapasztalataival és tanulságaival. Ez a számvetés a korabeli konfliktusok bemutatását kezdeményező színpadon aligha lett volna lehetséges. Valójában, több más, közös eszmecserét kívánó kérdés (például a színházak műsorpolitikája, a közösség igényei) mellett a történelmi dráma ügye állott az 1970. szeptember 25-én az *Igaz Szó* marosvásárhelyi szerkesztőségében – *Mai romániai magyar dráma* címmel – rendezett ankét középpontjában, ez első alkalommal vetett számot az erdélyi magyar drámairodalom akkoriban tapasztalt kibontakozásának tanulságaival. A beszélgetést Páll Árpád vitaindító előadása vezette be, ez először is kritikai képet adott a korábbi két évtized drámairodalmáról, azt is kifejtve, hogy a műfaj akkori érdektelenségét mindenekelőtt az okozta, hogy – elsősorúen az ideológiai követelmények érvényesítése miatt – az erdélyi magyar drámák elkerülték a valóságos konfliktusokat. Az akkoriban igen tevékeny színházi kritikus érvelése a következőkkel indult: „a legutóbbi időig a dráma alkotta romániai magyar irodalmunk leggyengébben fejlett, legcsenevészebb ágát, mely jóval szegényesebb volt, mint a líra vagy a próza. A jelenségnek nyilvánvalóan sok és bonyolult oka van, itt egyetlen tényezőt szeretnék érinteni, mely nézetem szerint nem éppen a jelentéktelenek közül való. A dogmatikus esztétika és irodalomszemlélet jegyében fogant konfliktusmentesség elméletére gondolok, melyet nálunk a végső konzekvenciáig menően senki nem képviselt, mégis elég erőteljesen éreztette gátló hatását.”

Páll Árpád helyesen hívta fel a figyelmet azokra az erdélyi magyar drámákra, amelyek azóta is érvényeseknek bizonyultak az idő mérlegén, például Páskándi Géza *Vendégség*, Kocsis István *Játék a hajón*, Deák Tamás *Hadgyakorlat*, Kányádi Sándor *Ünnepek háza* című darabjaira (Sütő András klasszikus magaslatra emelkedett történelmi drámái ebben az időben még nem születtek meg). Kocsis és Páskándi darabjait külön is figyelembe részesítette, nem csak annak következtében, hogy ezek a művek szélesebb körben váltottak ki kritikai vitát, amiatt is, hogy bennük látta az erdélyi magyar drámairodalom megújulásának bizonyítékait. A vásárhelyi drámaprojekt, például Deák Tamás, Kántor Lajos, Domokos Géza, Szemlér Ferenc, Bajor Andor, Veress Dániel, Balogh Edgár és mások felszólalásaival azt bizonyította, hogy megnövekedett az érdeklődés a megújuló drámái műfaj iránt, és ez az érdeklődés természetesen a színpadon is igazolást kapott. A tanácskozás sikeréhez az is hozzájárult, hogy véleményt nyilvánítottak a színházi élet jeles szakemberei, olyan sikeres színházi rendezők, mint Rappaport Ottó és Harag György. Az előbbi arra figyelmeztetett,

hogy a színházaknak olyan drámákat kell bemutatniuk, amelyek nem csak irodalmi, hanem színpadi tekintetben is megállják a helyüket, az utóbbi pedig azt hangsúlyozta, hogy az erdélyi magyar színjátszásnak sokat kell fejlődnie ahhoz, hogy a megújuló drámatermést méltó módon vigye a közönség elé.

A történelmi dráma

A történelmi dráma műfaját, amely mintegy az imént ismertetett ankét tanulsága szerint is a drámairodalom megújulásának egyik tényezőjét jelentette, a nemzetiségi kultúra történelmi érdeklődése alapozta meg. Ez az érdeklődés természetesen a nemzeti-nemzetiségi identitás helyreállítását szolgáló törekvések következménye volt. Emellett a kisebbségi létben érvényes közösségi etika kidolgozására is igen alkalmasnak bizonyult, minthogy éppen az erdélyi magyarság tájékozódása hagyományosan mindig is a múlt tanulságainak figyelembevételére épült. Az erdélyi történelmi dráma következőképp magatartás-változatokat vizsgált, az egyén és a közösség, az emberi személyiség és a hatalom viszonyát mérte fel: vállalt feladata nem az volt, hogy a múltbeli események színpadi illusztrációját adja, ellenkezőleg, a jelenkori konfliktusok megoldásának lehetőségét kereste. Erről beszélt Sütő András, midőn saját történelmi drámáiról – a munkáját vezérlő szándékokról nyilatkozott: „A történelmi dráma – hangsúlyozta –: nem történetírás. Nem lehet persze a történelem lényegi tartalmának meghamisítása sem. Jómagam a drámáimban olyan »időbeli és tárgyi anakronizmusokat« követtem el, amelyek – érzésem szerint – csak felerősítették, nyilvánvalóbbá tették egy adott történelmi helyzet és jelenség lényegét.” A színpadra állított történelmi tárgy a korabeli jelenig világító példázattá vált, ez a példázat a nemzetiségi lét időszerű kérdéseire válaszolt. Az erdélyi magyar történelmi dráma eme jelentéstartóból fokozatosan alakult ki, a hatvanas évek múltat idéző történelmi színművei után Sütő András, Páskándi Géza, Székely János, Kocsis István és Lászlóffy Csaba történelmi tragédiái tanúsították a különálló erdélyi magyar drámaíró-iskola magas értékeit. Ezek az értékek igen hamar meghódították az erdélyi, majd a magyarországi színpadokat. Volt idő: a nyolcvanas években, midőn Erdélyben már igen nehezen vagy egyáltalán nem kerülhettek színre erdélyi írók, így Sütő András, Székely János, Páskándi Géza, Kocsis István színművei, hogy Budapesten, Debrecenben, Szegeden minden másnál nagyobb érdeklődés mutatkozott az erdélyi magyar történelmi drámák iránt.

A hetvenes években Erdélyben is, Magyarországon is széles körű vita folyt a történelmi drámák műfaji-dramaturgiai sajátosságairól, ezek szinte egyöntetűen arra az álláspontra helyezkedtek, miszerint ezeknek a drámáknak nem a múltbeli események minden tekintetben hiteles bemutatása a feladatuk, hanem az, hogy a történelmi kontextusban a jelen konfliktusait mutassák be, ezekre a konfliktusokra ke-

ressenek választ. Páll Árpád, akinek nagy érdemei voltak az erdélyi történelmi drámák hiteles értelmezése körül, több írásában is rámutatott arra, hogy a történelem színpadán nagyon is „jelen idejű” konfliktusokkal találkozunk a közönség: „indokolt-e ma – fejtette ki álláspontját Illyés Gyula *Kegyenc* című darabjának erdélyi bemutatását kommentálva –, a mi körülményeink között történelmi témán keresztül kifejezésre juttatnunk időszerű mondanivalónkat? Véleményem szerint: igen. Az írók a múltban is, ma is legtöbbször azért nyúltak történelmi témákhoz, mert filozófiai vagy erkölcsi jellegű mondanivalójukat így nagyobb távlatban, az esetlegességektől és félreérthető napi hangsúlyoktól megtisztítva mondhatták el. Aki a drámaírónak ezt az ősrégi jogát tagadja, aki a történelmi témában szükségképp fondorlatot szimatol, az a maga kétkarcsos prakticismusát vetíti ki rá. Talán nem kell bővebben bizonygatni, mennyire tarthatatlan az efféle megítélés.” Páll Árpád arra is felhívta a figyelmet, hogy a történelmi dráma műfajának, éppen a múltbeli események hiteles értelmezésének – a közoktatásban, a tudományosságban és a publicisztikában tapasztalt – töredékessége vagy hiánya következtében, igen nagy szerepe van a nemzeti tudat gondozása körül. A következőket állapította meg: „A magyar – és általában a közép- és kelet-európai – író mindig küzdelmes viszonyban állt a történelemmel. Nem emelkedhetett úgy föléje, nem komázhatott vele, mint szerencsésebb nyugati társai. Ha akad egy-kettő, akinek művében ilyen vonások is felfedezhetők, az inkább szabályt erősítő kivételnek számít.”

Ennek a fejtegetésnek a következtében jutott arra a megállapításra, miszerint valódi „történelmi dráma” nem is létezik, minthogy a történelmi tárgy mindig aktuális kérdésekre keres választ, a történelmi kontextus mindig eleven valóságot takar. *Történelmi témájú drámáink mágójára* című tanulmányában a következőképpen érvelt: „a szó elsődleges értelmében vett történelmi dráma nincs, sosem is létezett, soha nem is lesz. A drámaíró nem a kor és a figurák pontos rekonstrukciójának szándékával nyúl a történelemhez. Ez a történész feladata. A drámaíró a történelmi témában saját korának kérdéseire keres választ allegóriák, párhuzamok, példázatok vagy parabolák segítségével, és saját korának közönségére akar hatni. A dráma és a színpad mint közvetlen hatásra törő művészi eszköz ellentétben áll a tankönyv- és múzeum-ízü felelevenítéssel. A drámaírók között legfeljebb abban mutatható ki különbség, hogy egyesek ösztönösebben, mások tudatosabban alkalmazták, illetve alkalmazzák az »aktualizálást« a különböző történelmi témák feldolgozása során. [...] Történelmi témájú drámáinkat képtelen vagyok másnak, mint mai műveknek tekinteni, s megítélésükben fő kérdésnek az előbb felvetett szempontokat tartom. Ebben – ha jól meggondoljuk – a romániai magyar drámairodalom egyik jellegzetes vonását is felfedezhetjük, hisz, mint már említettem, a két világháború közötti legjelentősebb drámák is történelmi jellegűek voltak.”

Folytatás következő számunkban

LÖVÉTEI LÁZÁR LÁSZLÓ

Mi lesz veled?

Ne ijedj meg, fiam,
nem verset írok,
verset neked nem fogok írni soha,
látod-e, ilyen fafejű apád van,
tiszteli az ún. családi „hagyományt”,
ezt a vasketrec ízű, mesebeli „aranybölcsőt”:
apád nem fog neked verset írni,
mert neki se írtak ötvenhat napos korában verset,
énekelni nyilván énekeltek,
no nem Goethe-atyáistent,
ahogy Király Laci bácsi mondaná,
csak holmi nótát,
persze, a nóta is vers, sőt,
kommentárral kiegészítve
kész „magas irodalom”:
„Nem volt egy fillérem, szégyelltem magam” –
dúdolta például nagyapád egy emberöltővel ezelőtt,
„Nem volt, mert elittad” –
kontrázott a kanapéről nagyanyád
csipkét kötögetve;

mondom, nem verset írok,
verset neked nem fogok írni soha,
ezt a nem-verset se neked írom,
most nem te vagy a téma,
hanem két új könyv*
öldöklő háborúkról
és még öldöklőbb szerelmekről,
te csak azért vagy itt,
mert mostanában mindenről te jutsz eszembe,
rólad meg egyetlen kérdés,
és idegesít,
hogy erre az egyetlen kérdésre se tudok válaszolni,
látod-e, ilyen fafejű apád van,
kurva nagy fontosságot tulajdonít magának,
azon gondolkodik,
mi lesz veled nélküle,
fogalma sincs, hogy milyen apa nélkül élni,
a jó múltkor megkérdezte nagyapádat ezügyben,
szerencsére nagyapádnak több esze volt, mint apádnak,
és nem válaszolt a kérdésre,
épp annál a résznél tartottak, hogy
„Ha én akkor már nem élek,
azért nálunk rakjál fészket”,
mert ez az Alpár Géza-dal nagyapád kedvenc nótája,
ott zokogtak részegen a falu közepén,
miközben csorgott nyakukba a nyári eső,
szóval nagyapád nem válaszolt a kérdésre,
igaz,
egy emberöltővel ezelőtt
óva intette apádat,
hogy ne igyon a temető alatti Tamás György-kút vizéből,
mert belefolyik a halottak zsírja,

ahogy te is „befolysz”, fiam,
ebbe a nem-versbe,
pedig nem is te vagy a téma,
hanem két új könyv
öldöklő háborúkról
és még öldöklőbb szerelmekről,

látod-e, ilyen fafejű apád van,
nem széljegyzeteli a könyveket,
hogy mit olvass el belőlük,
inkább fölrakja őket fejed fölé a polcra,
hogy ha majd elolvastad a bibliai Mózes
első,
második,
harmadik,
negyedik
és ötödik könyvét,
olvasd el esetleg a mi Mózesünk
apádnak ma még új,
neked már régi könyvét is,
hogy ha majd elolvastad a bibliai Királyok
első
és második könyvét,
olvasd el esetleg a mi Királyunk



4v. r
Páll Lajos rajza

apádnak ma még új,
neked már régi könyvét is,
persze, ha érdekelni fog egyáltalán
a „mi” személyes névmásunk,
hiszen ki tudja,
a Föld melyik hosszúsági körét jelölte ki állandó lakhelyedül
a mindenható Mercator...

Hajnali 5 óra van,
fél nap múlva apádnak okosnak kéne lennie,
sokkal okosabbnak,
mint ebben a nem-versben.
Aludj jól,
szép álmokat,
fiam.

Csíkszentdomokos, 2011. december 9.

*Király László: *A Kóvadászok Klubja*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2011, Mózes Attila: *Foglaló*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 2011.

ZALÁN TIBOR

és néhány haiku 5

*Lesznek majd napok
ugyanazon az úton
de két irányba*

*

*Ha jó lennék is
megbocsáttatásomhoz
nem lenne elég*

*

*Sötét nézőtér
Két kéz barangol árván
egymást keresve*

*

*Gyönyörben ázik
földről az ég Vodka
fröccs – szívre mérve*

*

*Lehetett volna
nehezebb is De kétszer
halt volna bele*

*

*Valami történt
Éjszakáját feltépte
Isten sóhaja*

*

*Vergődő halak
a hajnal homokján Hív
könnyébe fullad*

*

*Bársony párnákon
hideg fénnel ragyog a
lepkegyűjtemény*

*

*A legendából
csak annyi igaz hogy nem
haltunk bele még*

*

*Álmomban medve
voltam erdő mély haván
szaggattalak szét*

*

*Elfog a kétség
lesz-e még nap amikor
érintesz – minden*

*

*Elfáradt Már rég
időn távolságon túl
Árnyék az arcán*

SIGMOND ISTVÁN

A táncestély

Az angyalszárnyak lebbenésével megszentelt, traszcendens csend faldöngető csatazajnak tekinthető a táncteremben eluralkodott némasághoz viszonyítva, noha Őkegyelmessége megjelenését az elismeréssel kevert irigység sóhajkórusa fogadta, de a hölgyek azonnal szoborrá merevedtek a jelenség döbbenetes toalettjének és soha nem látott színkavalkádban pompázó hajkoronájának látványától. Az urak ajkán is hétrét görnyedve halt meg a szó, kidíszített, fényárban úszó panoptikummal változott volna a táncterem, ha Őkegyelmessége nem intett volna egyik lovagjának, hogy vele ohajtja megnyitni a pompásnak ígérkező táncestélyt. A lovag roskadozva a megtiszteltetéstől, mindennapi életét megvalósultnak tekinthette, hiszen majdani unokái is jelezni fogják a családi krónikában felidézett legjelentősebb események között, hogy annak idején, a boldog békeidőben a nagypapi volt Őkegyelmessége kiválasztottja. A lovagnak egyelőre a jelen időben kellett helytállnia, ujjongó lélekkel s a hirtelen rátört agyszaggató fejfájással küszködve próbálta megközelíteni a feléje nyújtott, könnyökig meztelen női alkarokat, a kígyózó ujjak csupaszágát pucérra vetkőzött, elvadult hullámokban érkező erotikumnak érzekelte, az ágyékában beállott bizsergés eszébe juttatta, hogy egyik felmenője ágyékszában szenvedett, de hát haladni kellett, kiszáradt torokkal s már-már összeakadt lábakkal tette meg azt a néhány lépést, félelmében sűrű hajlongások és fegyelmezetlenül kalimpáló karokkal került egyre közelebb a táncparkett közepén várakozó jelenséghez, s amikor a közvetlen közelébe került a bujaság illatfelhőjében csillogó női testhez, zavarában oly ügyetlenül nyújtotta feléje az egyik kezét, hogy előre meredő ujjai beleakadtak a soha nem látott színkavalkádban pompázó hajkoronába, amely kezdetben Őkegyelmessége vállára hullott, majd agyonlőtt, színes madárként holtan rogyant a táncparkett közepére. És ott állt Őkegyelmessége kopaszon.

A halál nem volt jelen, noha szerepet vállalt volna szívesen, de a földi emberek nem tudhatják, hogy egy másik dimenzióban mi a regula, lehet, hogy Isten kegyelme akadályként működött ezúttal, vagy ki tudja, milyen megfontolásból és milyen módon vezénylik odaát az itteni eseményeket, noha az élet néhány pillanatig szünetet tartott, ám ennek semmi köze sem volt az elmúláshoz – ahogy a zeneműben a szünettel is néha felmérhetetlen értéket képvisel –, mert nem sokára felhangzott Őkegyelmessége topánkáinak sűrű koppanása a kifényesített

Molekulák 19.

parkettán, ahogy sietve elhagyta a helyszínt.

A következő táncestélyen, amelyet oly türelmetlenül várt mindenki, noha két vagy három hét telt el csupán, a hölgyek mindegyike kopaszra borotvált fejjel jelent meg, csodásabbnál csodásabb toalettekben csiviteltek Őkegyelmessége várához, hogy végre megnyitni szíveskedjék a táncestélyt, amelyről az elmúlt alkalommal le kellett mondaniuk a közismertté vált, igen sajnálatos baleset következtében. A lovagot soha senki nem látta többé viszont, a családi krónikából bizonyára kimarad a neve, az ősök szégyenét néha nehezen tudja elviselni a mindenkori jelenkor.

És megjelent Őkegyelmessége. A lehető legegyszerűbb toalettet öltötte magára, minden bizonnyal abból a megfontolásból, hogy arany színű, angyalszőke álomfrizurája kellőképpen érvényesüljön a táncterem fényárjában, különösen hogy hosszan leomlott habfehér válláról, s ahogy nyugodt, lassú léptekkel haladt a terem közepe felé, sűrű hajzata csodás hullámokat vetve követte lépteinek ritmusát.

A mostani csend fényévnai távolságban volt a legutóbb regisztrálható némaságtól, egy kavics belsejében is zajosabb az atomok jövés-menése, hogy aztán bekövetkezzék a fergeteges közuhanás, nos, itt is zuhanás volt, a csontkopasz némberek nem tudták elviselni a látványt, s vijjogó héjakként vetették magukat Őkegyelmessége hajzatára, egyszerre négyen-öten tépték, húzták, szaggatták, de nem bírtak vele, az arany színű, angyalszőke álomfrizura szétesett ugyan, de Őkegyelmessége hajzata változatlanul a fején maradt, letéphetetlenül, eltávolíthatatlanul. A kopasz nők lihegve hagyták abba az ókortól napjainkig példátlan lázadást. Őkegyelmessége felállt a táncparkettől, kiegyenesedett, néhányszor végigsimított csodálatos hajzatán, majd így szólott:

– A csiga, a háza nélkül, hölgyeim, nyálkás, megszilárdult takony. Undorító lehet kopaszon élni! – nézett körül, majd odaintette egyik lovagját, hogy a mindenkori szokást betartva, megnyissa a pompásnak ígérkező táncestélyt.

2011.





A nagy KILOMETRIK

irányítja és szerkeszti Karácsonyi Zolt



BORBÉLY ANDRÁS

Francis Bacon tyúkjai

költemény Havasi Attila modorában

Mert érdekelte, az öröklét mire megy,
Bacon úr hóval tömött ki tyúköket,
s ujjongott: lenne bár a tyúk halhatatlan.
De sajnos megdöglött mind a kétszázhatvan.

A történet vége méginkább tragikus:
Bacon úr elkapott valami tyúkvírust,
s olyannyira, hogy meg is halt beléje.
– Nos, nekiünk sem ad ez sok okot reményre!

túlhevült csokra
s félmúlt látomása.

Befontak vad indák,
csók, csatazaj, mámor,
voltak én hiteim
s eluntam mindet,
bocsásd el halálom.
Mégfogyatkoztam már,
nem érzem önmagam,
vagyok a Távoli,
magamnak légiüres
tér, valótalan.

Agyam léket kapott,
látszik benne minden,
szétvert koponyám,
Titkoló! Semmi
hittel engedj hinnem!

sorsom űzve semmihez se kezdek.
Sok semmi közt semmiéhség gyötör,

semmiért egészen semmi öl meg.
Sohanapján semmi nap se kel föl,
szomjan halok semmi vize mellett.

Vers a régi semmiről

Ez itt a versem, semmit sem
tudok még róla, azt hiszem;
lesz benne igen és lesz nem.

Ifjú vagyok
és vén, nevem sem ismerem,
hát hallgatók.
Hisz nem több a nincsnél a van,
hajóként úszik el szavam
s visszatér, érkezik hamar;
csak holnap lesz,
ami volt, és ami most van –
már elveszett.

Szeretek vagy nem: egyre megy.
S hogy ér-e üdv vagy fenti kegy,
arról biz' nem én tehetek.

Vagyok, mint rügy,
égnek fordított gyökerek,
hisz nem nagy ügy.

Feljön, eltűnik hirtelen,
csak köd, homály az értelem,
nem bódít Isten s szerelem;
értük égve
elégtem már egy reggelen,
mint a kéve.

Van nőm, bajtársam s birtokom,
örömré mégsincs sok okom,
ha kérdik: mér' szomorkodom? –
csak nevetek,
hisz boldoggá tesz zokognom,
ha más nevet.

Minden hely otthonom, s lehet,
helyem már sosem lelem meg,
hisz mély nyomorba döntenek
érdem s javak.

Bűn, erény nékem egyre megy,
hisz csak szavak.

Ez hát a versem, ez legyen
a hely, mely nem őrzi nevem,
hiszek, de nem reménykedem,
s e hit – átok.

Ha kárhozat az üdv: legyen!
Jézust kiáltok.

A tintahal

a tintahal a tinta hala tinta
atint a hal at int atint a hala
ha tintaha latint a hinta inta lah
tintahal int a tinta hint a la

ha int a tintahala tahint
hattint a hal intala hanti
int a hinta int a la hint allah
tintala hinti atinta lahal

at int tinta la tinta la atti
atti atili atti a tita lih
tintala tinti hintal tinti ha tilli
aha int a hinta inti tinti intala

it intahal ha int tint a tih
tinta hali hali tinta hal
hall tinti itt hanta a tihan
hant inti hanttal ittal alhat

(attili)

it a tilla itali italat
talan tali lilla tali lila hal
int hat tini hintala illat
illattal tanít hittant tintahal

Ady-zsoltár

Valék önmagamnak
vaksi, furcsa mása,
zsongó, nagy szívemnek



Semmi szonett

„Semmiről költöm versemet”
(Guilhem de Peitieux)

„A mindenséget vágyom versbe venni”
(Babits Mihály)

Semmiből csak semmit teremthettem,
semmi sincs, mi semmim túlragyogja,
bő nyájaim semmin legeltettem,
semmi árán lettem semmi foglya.

Semmim bár oly simulékony semmi,
súlyos teher mégis semmiségem;
de hát hogy tud semmi súlyos lenni?
Van-e ilyen semmi földön s égen?
Semmit eszem erre ki nem ötöl,

Güvercin Birliği
(galambász egyesület)

>>>> folytatás a 9. oldalról

– kérdezte ellenségesen, bár azonnal meg is bánta ezt a hangnemet.

A nőszemély, valóban barna, magas sarkakon billegett, majd letelepedett az ágya szélére, és egészen közel hajolt hozzá.

– Miért kérdez hülyeségeket? Örüljön, hogy nem lett heroinfüggő – mondta jelentősegteljesen, és a térdeire fektetett egy vaskos mappát. – Most megfürdik, a felügyeletemben természetesen – mosolygott csábítóan a néember –, utána pedig elvégezzük néhány gyakorlatot.

A heroinról sok minden eszébe jutott, csak sajnos nem tudta összerakni a képeket teljes filmkockákká, valami mindig kimaradt, és arról a valamiről mindig kiderült, hogy a legfontosabb elem.

– Még jártam itt – dűnnyögte magában, és ösztönösen elindult arra, amerre a fürdőszobát sejtette. Berohant az első ajtón, és kulcsra zárta maga mögött. A néember nem dörömbölt odakint. Ez furcsa – állapította meg Madárkám, és akkor meglátta a Nagyfőnököt, aki anyaszült meztelenül üldögélt a padlón, szemmel láthatóan révületbe esve. A lapockáin két csúnya heg éktelenkedett. A hegben azonban valami kis bogok keletkeztek.

– Nem szabadulsz meg soha – súgta Madárkám a fülébe, a Nagyfőnök azonban nem reagált semmiképpen. Mostanában kezdett használni egy különleges hatású gombát, amitől sikerült teljesen kikapcsolnia magát a valóságból. És a többi tudatmódosító szerrel ellentétben ez valóban pihentető kikapcsolódás volt. A Nagyfőnöknek évek óta nem jutott ideje rendesen aludni – pedig valamikor ez volt a kedvenc időtöltése. Márpedig álmok nélkül egy fabatkát sem ér az egész – szokta mondogatni, azt azonban csak ő tudta egyedül, hogy az ő álmai megfejtethető rejtjeles üzenetek. Ezekből meríti minden hatalmát. Ha nem alszom, nincs hatalom – mondta Emírnek. A sofőr áldásos és áldozatos tevékenykedésének köszönhetette különben ezt a jótékony hatású gombát.

Az elnök fogadóirodájában egy óriási kép függött az íróasztal fölött. Avatatlan szemű látogató azt gondolta volna, hogy valami örült futurista festő műve. A Nagyfőnök azonban tudta, hogy ez nem egy festmény, hanem egy kinagyított, pontosabban lekicsinyített fotó. A jövő városáról, amely tulajdonképpen a jelen városa, hiszen felépült. Jövőre már félmillió lakosa lesz. Ha minden jól megy – merengett, miközben az elnököt bámulta gátlástalanul. Még soha sem találkozott személyesen – de a múltko-

ri goromba kifakadása után valahogy beindultak a dolgok. Már többször kérte, hogy magával az állam istenségével tárgyalhasson, mert a szűkagylú hivatalnokok minden energiáját felemésztik – és akkor hasznavehetetlen leszek – dühöngte. A hivatalnokok nem bánták volna, ha ez bekövetkezik, de egy katonai hatalomban nem lehet csak úgy kigittelni egy államalkotó tényezőnek ki-nevezett alakot.

– Tudja, hogy az egyik szűkagylúnak titulált munkatársam az idén minden bizonnyal megkapja a Nobel-díjat? – súgta jelentősegteljesen az elnök a Nagyfőnöknek, egy kis nehezteléssel a hangjában.

– Tudom. És én a maga helyében azután rögtön biztonságra helyezném, és igazán munkára fognám – mormogta vissza a Nagyfőnök.



– Van valamilyen javaslata? – vált hirtelen felettébb érdeklődővé az államfő.

– Persze, hogy van – vigyorogta a Nagyfőnök, és tudta, hogy nyert ügye lesz, ha kibírja végig.

– És mégis... mire gondolt? – tapogatózott az elnök.

– Az Atlanti-óceánra – mosolygott a Nagyfőnök, és intette az elnöknek, hogy most tényleg, csak néhány pillanatra muszáj lesz kikapcsolni a berendezést.

– Kénytelen leszek behívni egy testőrt – írta az elnök egy papírzsebkendőre.

– Majd a fülébe súgom – írta vissza a Nagyfőnök.

Az elnök a vizespohárba áztatta a zsebkendőt és behívott egy állig felfegyverzett figurát. A Nagyfőnök a füléhez hajolt, és részletesen elmesélte a tervet, beleértve Madárkámát is.

Madárkám csendesen kiment a szobából. A film kockái lassan illeszkedni kezdtek egymáshoz – és ebből a frissen pergő képsorból az is kiviláglott, hogy nincs menekvés. A néember az ágyon üldögélt türelmesen, és egy törlőkötőt ölelgetett.

– Irigyellek téged – súgta a fülébe, és hosszú körmű ujjával egy csíkot húzott a combjára.

– Csak azért, mert fogalmad sincs, hogy mit irigyelsz – mondta bánatosan Madárkám, és beállt a zuhanyrózsa alá. – Nekifoghatunk már most is a gyakorlataidnak – kiabálta ki a zuhogó víz alól –, úgymint járt magához tér, és akkor hajszolni fog.

– Téged? – kérdezte a néember meglepetten.

– Téged, te ostoba – mondta a lány, és intette, hogy kezdhetik.

A Nagyfőnök kitett magáért, ezek teljesen új kérdések voltak. Madárkám rájött, azért ilyen precíz, mert az összeállítójuk sem tudja a válaszokat. Esetleg sejtései lehetnek, de a választ nem tudja. – Hát akkor mégis túléltem valahogy – vont le a konzekvenciát, és ettől kicsit összekapta magát.

Hagyta, hogy a néember idegesen tébláboljon az üvegfalon túl, és hosszasan álldogált a zuhany alatt. A fene tudja, lesz-e szerencsém mostanában ehhez hasonló helyhez – mormogta magában. A kérdésekből nagyvonalakban arra is rájött, hogy mit akarnak tőle, ebből pedig arra következtetett, hogy ha nem egy négyszer-négyes cellába kerül, hálás lehet a Nagyfőnöknek, amíg él.

Estefelé újra megjelent a néember, és besötétítette az ablakokat valami gépezet segítségével. A szobában nem koromsötét, hanem valami bordó derengés lett. Seggét riszálva távozott, és Madárkám hallotta, hogy valaki átveszi a kezéből a kilincset. Behunyta a szemét, elnyúlt az ágyon, lassan ringatni kezdte magát, és minimálisra csökkentette a szívverését. A Nagyfőnök bebújt mellé az ágyba, és a lapockáira tette a kezét. A szárnyak kinyíltak a tenyerében, kicsit megrázkódtak, és megteltek elektromossággal.

– Most hova küldesz? – kérdezte hal-kan Madárkám, de nem próbált éber maradni.

– Az Atlanti-óceánba – sóhajtott a Nagyfőnök, és odafordította a hátát a lányához. A hegek felforrósodtak, és nőni kezdtek benne a kis csomók.

Madárkám már félig transzba esve, érezte, ahogyan összekapcsolódnak, és a Nagyfőnök egészen csendesen zokog, mint egy kisgyerek.

– Nem szabadulunk meg innen soha – mondta álmában, és szorosabbra vette a szárnyak ölelését.

11

SEBESTYÉN MIHÁLY

Tizenhét ezüst esernyő

A tizenhét ezüst esernyőt – a maga nemében mindegyik műremek volt, állítólag egy párizsi régiségkereskedő hajlandó volt az egészet megvásárolni 17 ezer frankért, de az még a régi frank volt – anyai nagybátyám kapta szolgálati idejére. Minden második esztendőben egyet, éppen annyit, ahány dupla évet szolgált a vasútnál. Az idősebb kalauzok és állomásfőnökök emlékeznek még az esetre, sőt valaki leutazott a minisztériumból is, hogy személyesen megsejmelje és kétséget kizáróan referálhasson róla Héderváry miniszternek erről a császári és királyi vasút történetében páratlan esetről. A vasút soha nem volt bőkezű adakozó, nem szórta a jutalmakat az alkalmazottakra, leginkább magának tartogatta, üzletvezetőségi dístagok kapták, kiérdemesült Alzheimeres főellenőrök a Bécs–Frankfurt–London-vonalon. Szárnyvonalakon szinte soha.

Bácsikám ritkán és fölöttébb bizalmas körben mutogatta az esernyőket. Állítólag már vérdíjat is kifizettek az esernyőkre (?), legalábbis ez a szóbeszéd járta a nagy családi titkolózások közepette, ha a gyerekek nyúlták a szülőket, hogy mutassák meg az esernyőket, sőt a minisztériumban Jubelmann Alfréd főtanácsos felhívta a figyelmet arra, hogy az esernyők az állami kincstár jegyzékében is szerepelnek, külföldi kölcsönök esetén, pl. éppen a Rothschild-bankkal szemben többek között ezzel garantálják a hitel-törlesztés zökkenőmentességét, ezen felül azt is a bácsikám lelkére kötötte, hogy soha ne árulja el a szófia-perpatvar embereknek, de még maguknak a kisebb rangú, 10 ezernél kevesebb lakossal rendelkező vasúti csomópont ellenőreinek, állomásfőnökeinek sem az esernyők létét, származását és rejtékhelyét. Óvakodjék a magányos kalauzoktól és fékezektől, a mézeskalács nézésű zsidó asszonyoktól. (Akkoriban Lueger volt még a bécsi polgármester, aki hírhedt antiszemita hírében állott.)

A 17 ezüstesernyő régi és ritka hagyománya volt az Osztrák–Magyar Vasutaknak. Bécs állítólag csak egyszer adományozott nem kebelbeli, vasúton kívüli személynek ilyen magas és különleges kitüntetést, magát Otto von Bismarckot, a németek rettegett és vaskezű kancellárját érte ez a felettébb figyelemre méltó kitüntetés. Akkor is személyesen a császár vagy legalábbis von Haagen tábornok, azaz az első szárnysegéd útján lépett közbe, tekintve hogy a Gütlerlohr Strassénak, ahol a vasúti államtitkárság székel, esze ágában sem volt külföldinek juttatni a kiváló máltai ezüstműl készült esernyőkből, de a császár lekötelve érezte magát a Feldberger–Hoechst-féle affér után, amikor maga Bismarck hívta vissza a lelketlen vasútpító kufárokat a keleti végekről, és Rothschildék kapták meg végül a koncessziót, amivel maga a kabinet is meg volt elégedve, egy szava sem lehetett a kifogástalan munkára. Ekkor épült meg

a Bécsújhely–Budakalász–Szilvásvárad–Ungmartonfalva–Lemberg-pálya utolsó 675 kilométeres hegyi szakasza; legalább hét alagutat kellett fúrni a Kárpátokban, 27 hidat és egyéb fontos műtárgyat kellett elhelyezni a fölöttébb nehéz és egyenetlen terepen.

Bácsikám rendszerint szárnyvonalakat kapott a Monarchia legelvadaltabb, elhanyagoltabb részein, ahová őt a Gütlerlohr Strasse urai kiszemelték. Bejáratta, hogy képzavarral éljek, „behajózta” a legostobbiban megtervezett vagy kivitelezett vonalakat, a mozdonyvezetőkkel összedolgozva próbaútra vitte minden mozzanatban az új 895-ösöket, a Kaiserschnell ötezer lóerejét, az F/hatvanhatosokat, melyek eredetileg francia gyárakban készültek, de III. Napóleonnak valamiért nem tetszettek, kifejezetten utálta őket, ezért szándékosan elrontatta a már elkészült mozdonyok fékberendezését, de oly ördögi módon, hogy a műszaki vizsgán senki semmit nem észlelt, az első meredek lejtmenetben mondták fel a szolgálatot a gőzlokomotívok. Szóval így sózták reánk, akarom mondani az osztrák–magyar császári vasutakra, hogy annak vezérférfiai, az üzleti élet, a kereskedelem- és iparkamarák elitje, a Politechnisches Institut dékánja nem is sejtette a végzetes hibát. Minden álnok számítás és méltatlan cselvetés dacára egyetlen vonat sem siklott ki azok közül, amelyeken bácsikám utazott. Vonatvezér volt a szó legnemesebb értelmében, sokszor embertelen hajtásban törve utat a rozsdá és a közöny özönén keresztül, életét kockáztatta, az utasokét azonban egyszer sem, az utazóközönség semmit nem vett észre a néma küzdelemből: a vonatok pontosan megérkeztek, a menetrend szentsége soha nem tiportott sárba, förtelembe. Az első ezüstesernyőt azért a két évi szolgálatért kapta, amit a bosnyák végvonalakon teljesített, sokszor golyózáporban kellett áthaladnia, rendszeresen meghajigálták a vonatot iszappal, bélsárral, kövel, mikor mi esett keze ügyébe a harmadrangú közgerillának, máskor komitácsik ugráltak fel a vonatra vagy martalócok kerestek ártatlan szüzeket. Ilyenkor bácsikám elővette a hegedűjét és a leggiccsesebb, a legmegejtőbb és -szentimentálisabb dalt csalta, varázsolta elő a húrok közül, vonója alól, játszott nekik, muzsikált, ámított, felzaklatott régi emlékeket a törzs előtti életből, melyet azok az emberek nem is sejtettek, hogy lelkükben szunnyadnak, ősök közvetítették titkos láncfonatokon át a békét, s a váratlan gesztustól, a pusztá zenéig, ezek az alapjában véve primitív és gyagyalelkű fickók egyszerűen szétozva, megmeredtek, szemük tágra nyílt, váratlanul lehunyták, a banditák jól felöltött álarca porba hullt, legtöbb esetben elhányták fegyvereiket és féltérdre-félkényőkre ereszkedtek, a hegyek zord fiaihanyattfekve, harcoktól cserzett kezüket a fejük alá bújtatva hallgatták nagybátyám játékát, akit még Jan Kubelik is nyelvcsettintéssel jutalmazott, amikor egy

ízben bácsikámnak alkalma nyílt eljátszani saját szerzeményét, a *Capricciót* népes közönség előtt a Gütlerlohr dísztermében.

Honnan jutnak eszedbe ilyen dallamok? – kérdezte tőle sokszor a testvére, Izidor bácsi, aki csak két évvel volt fiatalabb és az életben semmire sem vitte, egyetlen esernyője volt, az is olyan törött és megcsempült, hogy még a Rozália napi vásárkor sem akarták ellopni a bondaberkicigányok. Vele együtt temették el, mikor hetvenkilenc éves korában meghalt mindenkitől elfeledve és megvetve.

Tudod, ezek mindig benne vannak a fejemben, én ezeket, azt hiszem, anyácskámtól örököltem. Neked adta a jó szívét, nekem pedig a zenei tehetségét, próbálta megbékíteni Izidor bácsit, akiről minden elmondható, leírható volt, csak a jószívűség hiányzott jelleméből végzetesen. Mindenre és mindenkire irigykedett, de hagyjuk ezt, mert a tizenhét ezüstesernyőről akarok mesélni, ámbátor annak sorskosarába szervesen beletömködhetjük Izidor bácsit is.

Második ezüstesernyőjének története nem annyira véres, mint inkább a józan ráció jutalma volt. Nagyobb csomagot akartak feladni Vésztő-Horgas feltételes megállóban, ami azonnal felkeltette bácsikám figyelmét. Ilyen csomagokat rendszerint a bécsi főpostáról kísért három fegyveres őr, páncélozott konflisban hozták a legnagyobb biztonsági előírások szigorú betartásával. Itt azonban minden elővigyázat nélkül két borostás, olasz akcentussal beszélő horvát férfi akarta feladni személyi poggyászként. Bácsikám jelezte, hogy nincs hordár, aki a csomagot beemelje a harmadik osztályra, szálljanak fel, segítsenek nekik is. Teljesen szabályellenes, talán mondanom sem kell, a csomag illetlen szállítása, továbbítása a harmadosztályú termeszkocsikban, annak helye a tehervagonban van; a két olasz-horvát fellépett a vonatra, ekkor bácsikám azonnal lezárt, bedeszkázott minden ablakot és ajtót, a vagont lekapcsoltatta a szerelvényről (ennek ellenére a vonatnak nem volt késése!), majd az első budapesti gyors után köttette két fékezőnek álcázott csendőr kíséretében. A jómadarak ládájában nem kevesebb, mint hétmillió hamis korona és fél tonna bankjegy nyomására alkalmas vízjeles állampapír volt, valamint egy olasz gyártmányú bankóprés, mellyel a mi pénzügyeinket remélték szétzilálni.

És így tovább, mind a tizenhét eset elmesélése több napot venne igénybe, bácsikám is inkább csak kivételes alkalmakkor, ármaszünet, tornádó, esküvők cigarettaszünetében, műtét előtt, bombázás stb. alatt mesélgette, hogy ne féljünk, a régi szép napok felidézéssel igyekezett belénk reményt és császárhűséget önteni.

Bármilyen nagy ország, császárság (és királyság is ugyanakkor) voltunk, bármilyen széles és biztonságos határokkal rendelkezett Ferenc József birodalma, a szomszédok acsakorodva nézték, a nemzetiségek folyton nyugtalankodtak és panaszkodtak, és a határokon át besurranhattak a birodalom árnyékos fáira alá a legelvetemültebb gonosztevők is.

Bácsikám állította, hogy nálunk – bár ezernyi nép tökéletes kombinációja kitermelte az egyedülálló *homo monarchicust* – soha nem születtek olyan velejéig romlott gazemberek, mint ott, ahol erre elméleti számítások szerint nem is nyílt volna alkalom. Nem haszontalanul szolt figyelmeztetőleg Jubelmann Alfréd főtanácsos, ugyanis már világra jött, kinevelődött a norvég javítóintézetek fülledt légkörében, megedződött a dán börtönök bűnkohójában és vonatra ült az a briganti, aki a tizenhét ezütesernyőt el fogja ragadni családunktól, midőn egyedüli esélyünk maradt a monarchia barbár feldarabolása után a fel-, jobban mondva a visszakapaszkodáshoz. Másként fogalmazva: bármennyire is őrizte titkát bácsikám és a köré csoportosult családi falanx, a város, ahol akkoriban éltünk, miután bácsikám hazaköltözött Bécsből és kis birtokot vett a szamosszemlőhegyi agyagoldalban, mégis híre szaladt. Leginkább a belső körökből szűrődhetett ki, egy hivatalát vesztett ÖBB tanácsos kottyanthatta el, bácsikám valamelyik régi kedves ellensége/cimborája, vagy ki tudja...

A nagy viking hegyirabló – hogyan másként nevezzem –, sóhajtott fel olykor bácsikám, megérkezett a városba, tisztos kalmárnak adta ki magát, a Központban vett ki appartemant, egy egész lakosztályt, az ún. Paskievics-lakosztályt, azt, amelyben állítólag a cári seregek tábornoka lakott, midőn szabadságharcunkat vérbe és szenvedésbe fojtotta, ámbátor szavahihehetőbb történeszek szerint soha nem vonult végig a hadak élén Szamosszemlőhegy főutcáján, nemhogy megszállt volna az akkor még fel sem épült szállodában. Nos, ott urizált, kényeztette magát, reggelenként habos kávét kért a főpincértől és brióst evett hozzá, vagy mazsolás-szerecsendiós kiflit, városunk ingyenségét. Ugyanott ebédelt, de ismeretlenül rendszerint megmeginvitált áthaladó tekintélyesebb polgárokat bő ebédjéhez (négy-öt fogás Szamosszemlőhegyen, édes istenem!). Persze a polgárok nem fogadhatták el, Nein, nein, mein Herr, rázták a fejüket, csak Palics Jóska, a virágkertész ereszkedett le a vikinghez. Palics üzlettársat remélt, úgy gondolta, hogy Norvégiában éppen a Palics-féle virágkertészethől akarnak majd a mord hajósok ivadéakai fehér és piros muskátlit vásárolni hajójuk árbockosarába.

Azt kérdezte állítólag a briganti, mi a legértékesebb ebben az elragadó porfészekben?

Palics megsértődött, mert azért nagy lokálpatrióta volt, noha az apja még Nis külvárosában kékpardicsomot ápolgató, felugorva az asztaltól, távoztában kiáltotta vissza se fordulva a norvégende banditának, az én virágaim, meine Blumen.

Úgy látszik, nem rendítette meg különösebben a felsülés. Hiú marha, gondolhatta magában. Illatos szivarat húzott elő, kis ezüsttörével lemetesztette a végét, mintha egy régi vetélytársa nyakát nyisszantotta volna el, hozzáütögette

hófehér porcelánnadrágja térdéhez (ebből is kitetszik, hogy nem igazi úriember volt) és rágyújtott. Vesztemre, vesztünkre (kedvetek szerint ragozhatjátok a balesetet) ekkor bicegett át a főtéren a Központi előtt öcsém, a szerencsétlen Izidor. Tudnotok kell, hogy Izidor öcsém gyermekkorától élt-halt a szivarért. Valóságos rabja volt. Minden utamról hazatérve hoztam neki valamilyen szivarat. Rengeteg szívnivalót gyártottak szerinte a birodalomban, s ámbátor már 1851-től császári és királyi monopólium volt, mégis sokan szereztek engedélyt. A legjobb mégis a Bolgár Cár volt, amit feketén lehetett beszerezni Belgrádban vagy Szarajevóban. Ha tehettem, ezt vásároltam neki nem kevés pénzért. Apánk is ilyen szívott nagy napokon, valószínűleg ez az élmény, ez az illat, apánk illata, hangja kövült Izidor öcsém elméjébe, érzékeibe, ezt kereste. Megcsapta az orrát a szivar füstje. Odalépett az ismeretlenhez, mi már pontosan tudjuk, kiről van szó, figyelmeztette a későbbben bekapcsolódott hallgatóságot, ugyanis utálta, ha valaki közbevetett kérdésekkel szakította szét a mese szövedékét.

Képzeltétek, nem átalott egy szálát kérni tőle. A férfi elővette mélyhűtött légforratós dobozát, ébenfából készült, kiemelt belőle egy egész Bolgár Cárt, azaz mit mondok, odakínálta a doboz tartalmát, amiből a kapzsi Izidor öcsém a legkisebb szégyenérzet nélkül két darabot emelt ki. Az orrához simította, szagolgatta, álmodott, leizzadt a gyönyörtől, s fel akart állni, hogy távozzon, de ekkor a norvégende csaló erőiesen rátette kezét a csuklójára. Mint a vasperec, olyan volt a szorítása. Üljön le, Izidor, mondta neki, holott be sem mutatkoztak, ebből is látszik, hogy *ad egy*: nem úriemberek, *ad kettő*: előtanulmányokat folytatott, készült a nyomorult a mi családunkból, s máris elkapta a legmegzsarolhatóbb báránykát.



Töviről-hegyire kifaggatta Izidor öcsém. Ha makacskodott, ha úgy tűnt a norvégnak, hogy öcsém el akar valamit hallgatni, csak szorított egyet a csuklóján, megfenyegette, hogy feljeleníti a rendőrségen tolvajlásért és zaklatásért vagy adott neki még egy Bolgár Cárt. Ámbátor a szorgalmas nyomozás azt is kiderítette, hogy hamis szivarok voltak. Minden hamis ebben a történetben, kivéve a 17 ezütesernyő hiányát. Öcsém semmitől nem irtózott úgy, mint a botránytól. Miután minden lényegest megtudott házunkról – sejtve, hol rejtegetjük a tizenhét ezüst esernyőt –, erre a helyre a val-

lato nem tért ki külön kérdésekkel, hogy ne keltsen túlzott gyanút, öcsémet elengedte. Maga pedig három napig kémlelte a házat, szokásainkat, mikor marad magára a lakás az Agyagosoldalban.

Azon a végzetes estén nagyon hamar lefeküdtünk, Városunkban lépett fel szánivaló társulatával Szendrey Mihály, egy Csiky Gergely darabot adtak elő, s vacsora után hamar nyugovóra tértünk. Mint kiderült, az idegen a színházban mögöttünk ült és a legkacagtatóbb jelenetek alatt úgy tett, mint aki hadonászik, nevet, tombol a vidámságtól, holott nem is tudott magyarul, szóval a heves mozdulatok között beszórt valami porral, amitől hamar elálmosodtunk.

Akkor aztán behatolt a házba, és az öcsém által gondosan elkendőzött pincébe ment egyenesen. (Szegény bolond öcsém, azt hitte, hogy túljárt a viking betyár eszén, amiért gondosan kikerülte a pince címszót. Pedig a norvég éppen erre számított, a hallgatás is vallomás. És még milyen hangos vallomás!) Lent a pincében gyertyát gyújtott, ezüst csákányával megkopogtatta a falakat (milyen érdekes, mondta ilyenkor bácsikám, hogy ebben a történetben mennyire fontos szerepet játszott az ezüst), s ahol üresen kongott a téglafal, ott fogott munkához szakavatott kőművesmozdulatokkal: fél óra alatt csekély törmelékhalom hátrahagyásával egy tátongó lyukból kiemelte az ezüstpapírba csomagolt ernyőket, zsákba tette és kísértalt a kerti kapun át, egyenesen a vasútállomásra.

Évek múlva akadt fenn egy pírinyó ügyben: virágot akart szakítani a Buckingham palota előtti sétányról, de az angol rendőr elkapta, lefogta, megmozgatta, s megtalálta nála bácsikám meg a 17 ezüst esernyőt ábrázoló fényképét is, amelyet azért készítette, mert ez volt a legsimább, legsikeresebb dobása, ahogy magát közönségesen kifejezte. Az ezüst esernyők egy brazil fegyvercsempész mélygarázsából kerültek elő, amely afféle őserdei alkalmi múzeum is volt a szegény bennszülöttek szórakoztatására, akik soha nem láttak még ezüst esernyőt, holott minden nap esett a trópusokon az eső, miként azt az iskolában is tanultuk. Eltűnésüket annak idején jelentette bácsikám, de az még az első világháború előtt történt.

Amikor előkerültek, a Monarchia már régen felbomlott, s a brazil-angol rendőrség csak annyit tudott, hogy az ezüst esernyők a Habsburg-Lotharingiai ház különleges jutalmazási tételei voltak a kivételes közszolgálatot teljesítők számára. Éppen ezért felvették a kapcsolatot a Ballhausplatz-cal és visszajuttatták Bécsnek az ezüstkincseket. Az állam, a császár nélküli törpeállam a Kunsthistorisches Múzeum pánclétermébe záratta.

Csádunk már több évtizede próbálja visszaszerezni bácsikánk jussát. Hasztalanul. Ebbe halt bele minden rokonunk időnap előtt. Eljutottunk Hágába és a Népszövetség elé, megfordultunk valahány lehetséges jogorvoslati fórum előtt, mindent kimerítettünk. Csak Izidor bácsi nyomorgott vidáman, és folyton azokat a cári szivarokat emlegette.

Szellemi erőterek

>>>> folytatás az 1. oldalról

Akkoriban született meg bennem a felismerés: szerencsés lehet az a nemzedék, amelyik úgy tapasztalja, hogy a történelem az ő szemével próbálja nézni önmagát. Ami persze a későbbiekben merő illúziónak bizonyult.

Önmagammal és tanáraimmal szembeni kötelességemnek tartottam hát, hogy elhelyezkedésemet követően nyomban felvételizzem a doktorátusra. Csakhogy a „fölttes én” bukaresti helytartója nem támogatta elképzelésemet. A második féldőre játszott. „Uram, előbb ismerje meg az országot – dörzsölte magabiztosan a tenyerét. – Menjen Olténiába, Moldvába, Dobrudzsába. Aztán majd bújhatja a könyvtárakat...” Lényegi változtatásokat sürgető kollégáimat pedig így intette le 1968 őszén, 1969 elején: „Ne felejtsek el, uraim, hogy ez a mérkőzés még nincs lejátszva. Legyenek realpolitikuskok...” Amikor mindenki „elvtársazott”, ő „urazott”. Mint a szekusok. Elvégre a román hadsereg lapjától vezényelték át, miközben a „testvéri tankok” vérbe fojtották a magyar forradalmat. A második román „kulturális forradalom” meghirdetését követően, 1974 őszén váratlanul „engedékenyebbé” vált irányomban: ő már tudta, amit én még nem, hogy a nyilvános doktori védéshez amúgy sem fogok engedélyt kapni a belügyi és a pártszervektől. Nem is kaptam. Ahogy útlevelet sem. Írószövetségi küldöttség tagjaként sem.

Minek következtében csak 1995-ben mutathattam be a népi irodalom erdélyi nemzedékeiről írt eszmeforratást monográfiámat. Ha arra gondolok, ami az *Erdélyi Fiatalok* dokumentumkötetével történt a kommunista vész-korszakban (három előcenzúrázás + utócenzúra + a kiadvány bezúzásra ítélete), akkor a körülményekhez képest mégis így jártam a legjobban. Ideológiai kötöttségek 1995-ben már nem gátoltak disszertációm szövegének véglegesítésében, ellenkezőleg: 1990 után új források és értelmezési lehetőségek nyíltak meg előttem.

Azt is mondhatnám, hogy a szellemi óceán kikötőit pásztázó Németh László gondolatrendszere, a társadalmi és nemzeti mélységlátással megáldott Illyés volt a segítségemre abban, hogy – szellemi légszomjjal küszködve bár – ne veszítsem el tisztánlátásomat. Búvárkodásaim is célirányosabbá váltak, amidőn megtudtam, hogy a Nyugat-szerkesztő Osvát Ernő kettejük mellett az esszéíró és nemzedék-szervező Jancsó Bélától várta az el-

ső világháború után indult fiatal írók közül a legtöbbet. Tamási Áron sajnálatosan hiányzik ebből az 1926-os névsorból. Amerikából hazaküldött novellafüzérének darabjait akkoriban csak az első erdélyi írónemzedék, a Tizenegyek némely tagja ismerhette. Mindenekelőtt Jancsó Béla és a *Lélekindulás* kolozsvári kiadását előkészítő Kacsó Sándor. Ennek a nemzedéki szolidaritásnak köszönhetően vált Németh László nagy felfedezettjévé Tamási Áron. Az irodalomtörténet-írás ma már úgy tartja számon, hogy Tamási írásművészetének a ki-forrásában Németh László mellett Jancsó Béla is maradandó érdemeket szerzett.

Pályakezdő korszakomban engem is megragadott Németh Lászlónak az írói tehetségről vallott felfogása. Annál is inkább, mivel legtöbbszörben épp Tamási kapcsán fejtette ki 1931-ben: „Én tehetség alatt a szellemnek azt a képességét értem, melylyel kora kultúrájában alkotó szerepet tud betölteni. Kétségtelen, hogy ilyen szerepre szellemi hév, természeti bőség nélkül vállalkozni nem lehet. De épp ily fontos, hogy az író meg tudja választani, mire teszi fel ezt a gazdagságot; tájékozódnia kell az időtlen eszmék közt s kora kultúrájában; éles szeme, biztos ösztöne legyen ahhoz, hol kínálkozik új, alkotó és neki való szerep, amelyet végigjátszva ereje megsokszorozódhat, képesség és helyzet frigyéből új képességek származhatnak.” Az még jobban elgondolkodtatott, amit 1943-as Mórícztanulmányában az írói hivatásról olvastam: „Az író vállalkozás. Öröklött képességei: az alkat; gyermekkorának emlékezetnépesítő élményei: a szülőföld; az átvett tradíciók kényszere: a nemzet; a szellemét termékenyítő áramlatok: a kor akarnak művé öröködni és hatni benne.” Nem véletlen, hogy Lakatos István, az író veje 1997-ben ezt a címet adta a példamutatóan megszerkesztett kétkötetes Németh László-életrajznak és szellemi kronológiának: *Az író – vállalkozás*. Munkájából átütő erővel sugárzik, hogy Németh László voltaképpen a szerves szellemi építkezés megszallottja volt. Akárcsak a Kolozsvárról elszármazott világhírű grafikus, Buday György, aki a maga művészi pályáján szintén az organikus építkezés útját járta: „Minden egyes állomás magában hordja mindazt, ami megelőzte, és az elődjét mindannak, ami utána következik.”

A Szegedi Szabadtéri Játékok máig emlékezetes eseménye *Az ember tragédiája* bemutatása volt, annak köszönhetően is, hogy a Kolozsvárról indult – Kuncz Aladár és Kós Károly által

felfedezett – Buday György készítette az 1933-as díszletterveket. A világirodalmi remekmű színpadra állításának 150. évfordulója alkalmából Buday színpadképeit is láthattuk a REÖK palotában. Már a *Tiszatájban* megjelent változatukban is sokkoló erővel hatottak rám. Továbbgondolásukat egyre nélkülözhetetlenebbnek tartom. A velünk megesett drámai „mozzanatok” okán a 20. század szellemi arculatát erdélyi nézőpontból is meg kellene írni már. Az első „huszonkét évet”, az utána következő két emberöltőt, a mostani „huszonkettőt”. A kisebbségi sorsnak ugyanis csak a geopolitikai feltételei változtak meg: a lényeg ugyanaz maradt. A küzdelem maga.

Mert mi történik például az utóbbi „huszonkét év”-ben, a „relativizált” szabadság – eszménytelen, etikátlan, nem érték-, hanem érdek-orientált – világában? Ezekről a kérdésekről töprengtünk mostanság nemegyszer Csapody Miklóssal, amikor László Dezsőről, Mikó Imréről vagy Buday Györgyről tartottunk előadásokat Kolozsváron, Szegeden, Budapesten. Az Erdélyi Fiatalok dokumentumkötetének bezúzásra ítélete 1986-ban – és több tucatnyi kézirat megjelenésének a letiltása – a kommunista diktatúra tűréshatárát jelezte. Úgy tűnik, hogy manapság bárki szabadon írhat bármiről (közösségi hagyományainkról is), nincs különösebb fogantatja annak. Az 1989 előtti állapotok következményeit illetően az eszmeforratás így fogalmaz: eladdig „még lett volna kinek (főlkutatni és megírni ezt a hagyományt is, mert még voltak, és pedig sokan, akikre hatással lehetett volna), ma pedig, bár régóta szabadon lehet kutatni, és meg is lehet írni, már nincs nagyon kinek (csak az irodalom- és művelődéstörténész szakmának)”.

Legfőbb ideje, hogy a 21. század útvesztőivel és csapdahelyzeteivel szembesülve ne engedjük „parciális tudományos ügygyé, szűk társadalomtudományi szakterületté változni” a már feltárt közösségi örökséget. Mielőtt végleg az eszme- és irodalomtörténet birtokába kerülne, tegyük lehetővé, hogy éltető szellemi erőterré válhasson.



VALLASEK JÚLIA

Elviselni a családi múltat

„En a testemmel szerződést kötöttem.”

Erős mondattal indít Grecsó Krisztián új regénye, a *Mellettem elférsz* (Magvető Kiadó, 2011.). Már az első mondat után tudjuk, hogy kudarcra ítélt vállalkozással szembesülünk, minden emberi tapasztalat azt mutatja, a testtel nem lehet szerződést kötni. Az olvasó itt még nem ismeri a szerződés kényszerítő tétjét, de alig pár sorral lennebb már azt is közli az elbeszélő: „Egészséges akarok lenni, mert a múlt tele van halállal, és én érezni akarom, hogy bírom a halált. A családom, a régi idők emberei nem kezdenek ki. *Hogyan viselmek el az emléküket más-képp?*” Az első bekezdés után tehát minden adott egy családregegyhez, és egy kudarc történetéhez. Grecsó regénye pedig mindkét elvárásra rácsfol.

A klasszikus polgári családregegy alapsémája, hogy mindegyik generáció gyengébb az előzőnél, hogy folyamatosan felélik, szétszálazzák azt, amit a nagyszülők, dédszülők összehordtak. Természetesen a visszapillantás optikája csal, könnyen előfordulhat, hogy mindaz, ami pár generációval korábban egészen látszott, a maga idejében éppolyan szét-eső, és a mának kiszolgáltatott volt, mint a jelenünk, csak a visszatekintés illeszti egymásba a részeket. Ebben az értelemben Grecsó könyve sem a genetikai determinizmus irodalmi demonstrációja, noha elhangzanak benne olyan mondatok, hogy „Márton tata és Jusztika mama baja bennünk futott össze, akkoriban mondta egy szegedi kutatóorvos, isteni teszt-család vagyunk, ritka az ilyen kedvezőtlen génállomány” (118.). Csakhogy ezt egy kutatóorvos mondja, a történet hőse és egyben elbeszélője éppen azt próbálja a családi múlt rögeszmés feltárásával, az átértelt kudarcok felidézésével, megértésével elérni, hogy kiléphessen a biológiai világ meghatározottnak tűnő, többnyire a szentesi elmegyógyintézethez vezető családi sors keretei közül, és ne csak mond-hassa, de valóban élje is az elkülönülést, hogy „ez a most, és én vagyok itt” (287.).

A *Mellettem elférsz* narrátora úgy tűnik, valamennyire mégiscsak hisz ebben a genetikai eleve elrendeltségben, annyira mindenképpen, hogy fontosnak tartja: váljanak elmondhatóvá elődei történetei. Ő a véletlen kiválasztott, akinek a kezében (és talán sorsában is) összefutnak a szájak, aki lehetőséget kap arra, hogy egyetlen történetre formálja elődei történeteit. Önéletrajz, hajdani barátok, munkatársak, szeretők elbeszélései, saját gyermekkori emlékei, családi anekdoták kapcsolódnak egymáshoz, ezekből rajzolódik ki jó nyolcvan év, és egy család három nemzedékének története.

Az elbeszélés folyamata az önmagukban, megtörténésükkor súlytalannak vagy kuszának tűnő eseményszilánkokból zárt, lekerekített „továbbmondható” történeteket teremt. Mindezt remekül példázzák a szerelmi történetek. Míg

a nagyszülők, szülők generációjának szerelmi történetei (különösen Benedek és Sadi homoszexuális kapcsolatának rajza) finoman árnyalt, emlékezetes emberi kapcsolatokat mutatnak be, addig a narrátor két, a regény cselekményének alakításában egyébként fontos szerepet kapó szerelmi története meglehetősen vértelen.

Első látásra úgy tűnik, a telepi család nemzedékeinek története folyamatos kudarc történet, állandó harc a szegénységgel és a monotóniával. Nehéz azonosulni ezekkel a szereplőkkel, de szánakozni sem lehet rajtuk, hiszen a környezetrajznak, a mellékszereplők életének, a történelmi kor ismeretének köszönhetően az olvasó mindvégig tudhatja, a családi ideggyengeségre való hajlamon túl, voltaképpen semmiben sem különböznek az őket körülvevőktől: „...apámék éppen olyan szerencsétlenek voltak, mint mások. Nem jobban, nem kevésbé. Miért lógtak volna ki a mezőnyből? Nem lógtak, annyira bolondok voltak, mint mindenki más. Éppen ez: a sérelmeik, ostobaságuk, pitáner önzőségük tette hasonlóvá őket a többi telepi emberhez.” (161.) Még mielőtt beleélnénk magunkat abba, hogy a telep, a maga kenderáztatóival, füstjével, bűzével az a környezet, amely afféle Hippolyte Taine-i értelemben meghatározza az ott élők sorsát, el kell fogadni azt is, hogy voltaképpen ezek a szereplők, különösen a nagyszülők korosztálya a „győztesek”, azok, akik egyáltalán túléltek a második világháborút, az azt követő nagy vándorlást, az ötvenes éveket és így tovább. Finom ellenpontozásként villannak fel a már-már anekdotikus történetek Márton tatáról, akit alig nyolc kilométerre az otthonától fogtak el, és vittek el évekre az oroszok, Domos tatáról, akinek egy irracionális döntés mentette meg az életét. Az a huszadik század, amelyben a szereplők a maguk kudarcokkal teli életét élik, gyorsan kavargó, kiismerhetetlen helyzeteket generál minduntalan, tájékozódásra nem lévén mód, az emberek egyszerűen túlélésre rendezkednek be. Nem amerikai mintára felépített élettörténetekről van szó tehát, hanem a sikeres túlélők kudarc történetéről. Fontos, szimbolikusnak mondható szerepet kapnak ennek ábrázolásában a tárgyak, mindabból, amit a fiatal házaspár, Márton és Jusztika a háború alatt egy házra összegyűjtenek, a háborút követő gyors infláció miatt csupán egy bilit és egy kést tudnak venni. A regény egyik, talán legemlékezetesebb jelenete pedig az új városnegyedbe beköltöző parasztok új világgal való fájdalmas szembesülése. Mikor látja, hogy az új panellakásba sehogy sem fér be a régi otthon legfontosabb darabja, a hatalmas, diófa nagyszekrény, a kalapos parasztember szó nélkül veszi a baltát, keresztet vet, letérdel, majd felaprítja a család féltett kincsét. Az ötvenes évek Budapestjének, a panellnegyedeket építő



munkások világának helyenként szociografikus kor- és társadalomrajza számomra a regény egyik legfontosabb, legsikerültebb része.

A helyszín, a származás rendkívül fontos szerepet játszik a regényben. A nagyszülők nemzedékében egyértelműen a társadalmi különbség az, amely minden politikailag deklarált és támogatott elv ellenére megüti az állványozó telepi férfit, Damos és a Pozsonyi úti polgárlány, Zách Éva szerelmét. Az elbeszélő unoka életében a társadalmi különbségek már nem játszanak fontos szerepet, ám annál nagyobb jelentőségre tesz szert az antropomorfizált helyszín, a telep, az élehetetlen világ szimbóluma, amelytől éppúgy nem lehet szabadulni, mint a genetikai örökségtől. „A telepnek teste van, fáj neki, sajog. A telepet elhoztam magammal, a telep az én testem is, mint régen az úttörők nyakkendője: a sok kicsi vörös háromszög a nagy vörös zászló szétszabdalt része.”

A telep és a család sorsának alakulását a nagyszülők egyetlen esküvői ajándéka szimbolizálja, a telepi emberek adománya, a Gecsemáni-kertet ábrázoló komorfestmény, amelynek színei évről évre sötétednek. „Mintha csak értette volna, mi történik velünk: ahogy a családtagok elköltöztek, és egyre kevesebben éltünk a házban, a képből is mind kevesebb látszott.” (97.)

A telepről (sorsból?, társadalmi körből?, genetikai köteléktől?) úgy tűnik, nemigen lehet szabadulni, noha minden generáció megpróbál kitörni onnan, ki szerzetesként, ki vasutasként próbál szerencsét és vall kudarcot. A kudarc pedig nem pusztán személyes kudarc, valamiképpen a telepi közösség kudarcának számít, talán ez is az oka annak, hogy nem fogadják vissza azt, aki visszatér, viszont elfogadják, sőt tisztelik azt, aki, ha fizikailag nincs is köztük, életvitelével a

>>>>> folytatás a 16. oldalon

>>>>> folytatás a 15. oldalról

telepi életet viszi tovább, vagy aki például tanulmányainak köszönhetően elkerül onnan. A szerzetesként kudarcot vallott Benedekkel ellentétben a szocialista építkezés lázában növekvő Budapesten élő, dolgozó, a telepre havonta egyszer-kétszer hazalátogató Domos teljes jogú tagja a telepnek, a narrátor pedig egyenesen olyan fontos szereplő, akit haza kell hívni, amikor arra gyanakodnak, hogy nagybátyja öngyilkos lett. Ez a gesztus a szöveg dramaturgiájában egyáltalán nem tűnik erőltetettnek, míg a narrátort a múltjával való szembenézésre ösztönző, illetve a sorsszerűséggel szembefordulásra készítő jelenetekben meglehetősen nagy szerepet kap a véletlenek sorozata.

Hősünk értesül arról, hogy barátnője valószínűleg megcsalja, egy kocsmában találkozik egy szerkesztővel, akinek maga sem érti, miért, megígéri, hogy leír egy családi történetet és ad egy fotográfiát, és arra érkezik haza, hogy a hűtlen barátnő a cselekmény továbbgördülése szempontjából a lehető legalkalmasabb pillanatban elhagyta őt. A költözködéssel felforgatott lakásban pedig ráakad arra az iratesomagra, amely aztán apai nagynyja rég elfeledett önéletrajzában bizonyul, s innen indulhat is a terápiás célú visszaemlékezés.

„A második oldalt bogarásztam, mikor rájöttem, hogy a nagymamám írta, apám édesanyja – ez az önéletrajza. Jórészt az ifjúságáról szól, évekkel ezelőtt adta ide, megkért, hogy gépeljem le, tudok tíz ujjal, hamar megleszek vele. Elfelejtettem. Milyen rosszul eshetett neki! Ritkán járok haza, és ha véletlenül hazatértem, akkor sem hozta szóba soha. Kinyitottam. Nehezen betűztem ki az írását, máskor gyorsan föladtam volna, de most jólesett foglalkozni vele, megnyugodtam tőle, elmúlt a fájás a gyomromban. Hajnalra kétszer végigolvastam, másodszor már élveztem is. (...) Nem hívtam föl Helgát. Otthon Juszti mama írását olvastam megint. Amikor a végére értem, kezdtem előlről, mint valami szent szöveget, melynek nem az értelme fontos. Olvasás közben figyeltem magam, hol dobog jobban a szívem, melyik részt unom, mely mondatoknál szorul a torkom” (17).

A zárójelenet lokalizáltsága, hogy éppen abban az Andrassy út és a Vörösmarty utca sarkán álló kávézóban várja (hiába?) a lányt, ahol sok évvel korábban nagypapa várta hiába a szerelmét, és ahol maga a múlt felidézésének a története (vagyis a regény cselekménye) a szerkesztővel való beszélgetés eredményeképpen elindult, ugyancsak kézenfekvőnek, látványosan lekerekítettnek tűnik. De egy olyan játszma, amelyben a társadalmi-történelmi kontextus adta véletlenek és a gének hordozta sorsszerűség játéka döntetlen, hogy a regény kifejezésvilágánál maradjunk: e sok minden mellett ennyi még el fér.

GreCsó Krisztián: Mellettem elférsz. Magvető Kiadó, Budapest, 2011.

TÓTH MÁRIA

Napok, éjek, hetek, évszakok

Szagos szappan. Gyermekkorom Aradján voltak kis üzletek, ahol szappant árultak. Semmi egyebet, kizárólag szappant. Kis manufaktúrák termékei voltak ezek, minden formában, változatos színekben; dúskálhattál a szappanok között. Sokszor csak azért nyitottam be egy ilyen üzletbe, hogy érezzem a szappan finom illatát, mert akkor még volt szagos szappan. Mostanában szépen csomagolt szappan kapható, de illata egyiknek sincs. Tudja a jóég, hogy miért van ez így? Emlékszem a Caola, a Kék-Vörös szappan illatára, majd később a Luxus szappan odörjére. Mikalákán, ahol laktunk, a közelünkben szappangyár működött, ahol később laktunk, a Rácz-fertályban, ott is egy kis szappangyár fungált. Napközben többször is érződött a fővő szappan illata. A háború alatt a mi otthonunkban nem volt szagos szappan, csak a mama főzte mosószappan, amit mi háziszappannak hívtunk. A mamának volt valami titkos fogása, amitől az ő szappana szép fehérre főtt. Amikor 1951-ben feljöttem Bukarestbe újságírónak, egy kis szappantartóban ilyen szappant hoztam magammal. Egyszer a fürdőszobában felejtettem, s jött utánam Beck Aladár, és nagy röhögve hozta a szappantartót. „Ez meg kié, ki mosdik manapság mosószappannal?” Jelentkeztem, hogy az én lennék. A mama szappanát nem tagadhattam meg.

Még a fákat is meggyilkolták. Bukarest egy szomorú város, utcái piszkosak, zsúfoltak, az emberek silány kinézésűek, rosszul öltözöttek, az öregek szájában nincs fog, vagy ha van, azok fogszilánkok. Az utóbbi tíz évben egymillió fát vágtak ki az úgazdagok. Terjeszkedniük kellett. A fák hiánya miatt ez Európa legporosabb fővárosa. S akkor azt olvasom, hogy London zöld város, parkokkal, kertekkel, a híres angol gyepel tele. II. Erzsébet angol királynő felpaprikázta magát és elmarasztalta Bush elnököt, aki helikopterével a Buckingham palota kertjében szállt le. Nyilván letartotta a pázsitot. Ezt már nem tűrhette szó nélkül a United Kingdom koronás feje.

Bovary Úr. Párizsban, a Gallimard kiadónál 2006-ban egy nagyszerű és izgalmas könyv jelent meg Antoine Billot tollából, a címe *Monsieur Bovary*, s a szerző arról vall, hogy egy padláson tíz, kézzel írott füzetre bukkantak. A tíz füzet naplót tartalmaz, Charles Bovary vallomásait életéről és feleségéről, Emmáról. Madame Bovary férje vérbeli író. Amit Flaubert leír a regényében, azt ő vallomásszerűen hozza tudunkra, szinte párhuzamosan halad a meseszál a regényével. Egy korábban, érzékeny és érzéki embert ismerünk meg, aki mindenben lojális és hűséges a feleségéhez, a szülésénél asszisztál, s amikor Emma vérbajt kap, kezeli, ápolja, gyógyítja. S mindezt úgy, hogy egyetlen pillanatra sem tör pálcat felette, még a hűtlenségét is elnézi neki, elvégre joga van a boldogsághoz. S én most arra gondo-

lok, hogy maga Flaubert is vérbajtól szenvedett, tehát az a kijelentése: „Madame Bovary c'est moi” nemcsak a lelki azonosulást jelenti hőseivel, hanem minden testi-lelki baját, nyomorúságát. Attól függetlenül, hogy hiszem-e Billot vallomásait a padláson talált naplójegyzetéről, a regény ragyogó teljesítmény.

Különség. Tolsztojt csodálom, Turgenyevet szeretem. Tolsztoj utolsó, értelmes mondata az volt: vajon hogyan hal meg egy paraszt?

Volt egyszer egy tánciskola Aradon, a szerb templom mellett. Egy arisztokrata hölgy működtette, egy valódi bárónő, akinek a férjét a kommunisták elhurcolták, úgymond kitelepítették, hogy agymosást végezzenek nála. Igen ám, de ezek a művelt, iskolázott emberek ellenálltak, passzívok maradtak mindvégig. A bárónő bérelt egy magánháza egy kétszobás lakást, a szobák nagyok voltak, s ő az egyikben lakott a két fiával, a másikban berendezte a tánciskolát. Ott helyezte el Bécsből hozott pianóját, azon egy fehér hajú, idős férfi játszott. Hangulatos volt, nem holmi gépi zene. A két ifjú báró osztálytársam volt, szelíd, jól nevelt, lenyalt hajú emberké. S mi, a negyed fiataljai elég gyakran megjelentünk a bárónő tánciskolájában. Minden belépéskor fizetni kellett, s akinek kertje volt, az hozott gyümölcsöt, zöldséget. S a bárónő megtanított bennünket társaságban viselkedni, az ifjú bárók meghajoltak előttünk és kivezettek a táncparketre, elegánsan átöltek és érzelmi töltettel táncolni kezdtek. Megtanultuk a bécsi valcert, az angol valcert, a lengyel polkát, a francia négyest, amivel a híres Anna-bálokat megnyitották. Na és a bárónő dallamosan kiejtett vezényszavai csakis, kizárólag francia nyelven hangzottak el, valahogy így: sasszé jobbra, sasszé balra, enboyané... Amit a bárónő a lelkünkbe kötött, azt nyolc év záródaja nem tartotta fontosnak. S még ma is viselem ennek a tánciskolai nevelésnek a nyomait. Akkoriban már vetítették a mozikban a Magyarországról hozott filmeket, emlékszem a Zilahy Lajos írta *Halálos tavaszra* Karády Katalinnal és Jávor Pállal, arra, hogy a Katalin nevű hölgy finoman, érzékenyen táncol, kicsit oldalt hajtja a fejét, és akkor valami rezgő mozgás indul, teszi ezt a fejével, a vállával, a karjával, de nem a test többi részével, az alig-alig libben. De ez a feltest-vonaglás telve van rejtett érzékiséggel, de olyannal, hogy lúdbőrös leszel tőle. Karády tudott táncolni, s mi rögtön felvettük: így kell azt csinálni, amire a bárónő oktatott bennünket. A kommunisták eltűrték a tánciskolákat, nem zárták be őket, semmi olyasmit nem fedeztek fel benne, ami rombolná a szocialista erkölcsösséget. És nem is rombolta. Amikor elnézegetem a diszkókban folyó groteszk rángatózást, eszembe jut: Istenem, egyszer volt egy tánciskola, s az volt az igazi.

SZÁNTAI JÁNOS

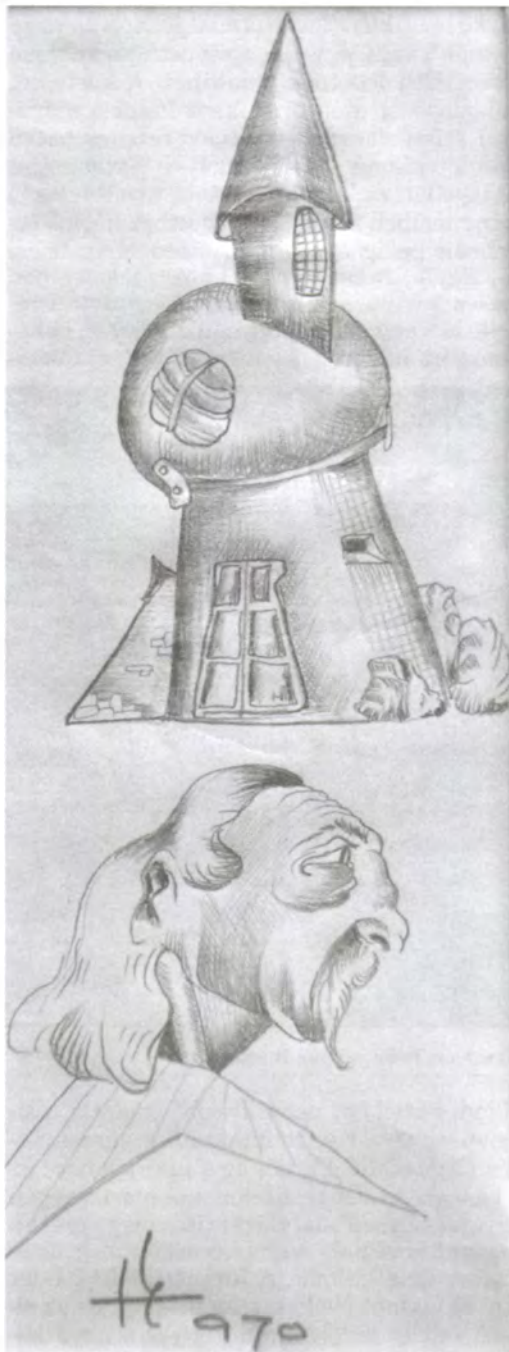
Teleki Ernő gróf, avagy a rajzoló szerződése

Arisztokratának lenni manapság, ha úgy tetszik, trendi. Legalábbis társadalmilag. A kispolgár hajlamos úgy tekinteni a különböző közösségi, közéleti és egyéb színpadokon megjelenő arisztokra, mint valami ógörög színdarabból beugró héroszokra. Kicsit emberek, nagyon übermenschek. És valami olyan éthosz, mítosz hordozói, amelynek valóságtartalma már a múlté. Ludvig Daniella dokumentumfilmjében egy adott ponton megjelenik Vetró Artúr özvegye, és arról mesél, hogy amikor széki gróf Teleki Ernő felbukkant a kolozsvári társaságban az 1950-es évek második felében, olyan sikkes volt a társaságában mutatkozni. Imponált, hogy az ember gyermekének egy hús-vér arisztokrata ismerőse van. Pedig ennek az arisztónak akkor már szinte fityingje sem volt, nemhogy birtoka, szolgálai, vagyona. Betegen, sötét gondolatokkal érkezett haza a Duna-deltából. És mégis. Két lábon járó szimbólum, remek koponya és kiváló rajzoló volt. Ennyi bőven elég az (el)ismertséghez, gondolná akárki. Elég is volt. Aztán 1980-ban távozott az élők sorából. És a kispolgári közösség (tisztelt a kivételnek) szép csendben elfeledte. Hogy aztán emléke a már említett dokumentumfilmben ismét megelevenedjék.

A film címe *Démonok tánca*, időtartama 55 perc. Ennyi időbe bőven belefér minden lényeges és ismert adat, a főszereplő születésétől (1902. szeptember 11.) haláláig. A rendező összefogottan, jól ritmizálva vezeti fel az életutat, megjelölve a szükséges kardinális pontokat, hogy a tájékozatlan néző is el tudjon igazodni a szövevényes élettextrus és a még szövevényesebb kontextusok között. A második világháború vége előtti kép egy óvatos duhajt rajzol a vászonra. Mindvégig ott van a nagy dolgok sűrűjében (na ja, egy Teleki-sarjrol van szó, aki egyebek mellett Teleki Pál miniszterelnök közeli rokona), azonban mégsem vállal frontharcos posztot. Józan ítélőképessége mindvégig megóvjá attól, hogy, úgymond, beszálljon a ringbe. Inkább afféle szürke eminenciásként teszi a dolgát. Ám hiába előrelátás, óvatosság, higgadt elemzőkészség, őt is eléri a sors keze, amikor a világháború után fordul a kocka, és a kommunista rezsim rendezni kezdi a számlát. 1945 és 1949 között állástalan, aztán asztalosmesterséget tanul, de villanyszereplőként dolgozik, majd 1952-ben füttyül a templomban (állítólag a pénzváltás ellen agitál), melynek következtében a Duna-csatornához kerül, ahonnan 1953-ban a romániai burzsoázia temetőjébe, a Duna-deltában fekvő Măcin nevű faluba. Mondhatni, semmi különös nem történik vele, hiszen ez volt a korabeli arisztokrata borítékolható sorsa.

Volt azonban valami, ami megkülönböztette Teleki Ernőt sorstársaitól. Rajzolt. Nem rosszul. És nem hébe-hó-

ba. Első rajzai tudtommal még a háború alatt keletkeztek, tehát nem a meghurcoltatás, a kényszerlakhely világvége-hangulata ihlette őket. Egyes szerzők rajzos naplót emlegetnek. Illetve azt, hogy napi rendszerességgel, penzumszerűen rajzolt. Véleményem szerint több ez, mint napló. Megkockáztatom: képregény a javából. Megvan benne minden, ami egy nagyregényhez kell. Csak épp a realista kulcsok



Gróf Teleki Ernő rajza

hiányoznak hozzá. A mindennapi kenyér esztétikája nem alkalmazható Teleki Ernő *tragicomica* esetében. Van is bajuk a művészettörténészeknek vele emiatt. Egy ideig nem is tudtak vele mit kezdeni. Aztán kapták magukat, és besorolták az art brut irányzatba. Az art brut fogalmát Jean Dubuffet teremtette meg 1950 körül. Általában minden dilettánst be lehet ide sorolni, akiket, úgymond, nem kötnek

KINEMATOGRAF

a szakma szabályai. Amolyan hályogkovácsok bandája ez, akik azonnal felhagynának a dologgal, ha egy neves professzor elmagyarázná nekik, mi is az a nagybetűs Művészet. A baj az, hogy néha kiváló tehetségeket is besorol a bandába a művészettörténeti óvatosság, hogy ne mondjam, kényelem. Teleki Ernő ugyanis minden volt, csak nem dilettáns. Arisztó mivolta mellett ezért is fogadta be a kolozsvári képzőművész-kánon, miután a Deltából hazatérhetett. Igaz, a filmben kétszer is enyhén szólva viccesen nyilatkozó Cs. Erdős Tibor megjegyzi: Teleki Ernő munkája „nem esik messze a képzőművészettől”. Hát ha ilyen akadémikus rőfre mérik a tehetséget, akkor engedtesék meg nekem a merész analógia: ilyen alapon Csontváry Kosztka Tivadar sem esik messze a képzőművészettől. Mert ezen a szinten semmi különbség nincs egy gyógyszerész és egy közgazdász között. Mindketten kitanulták, ellesték a képzőművészeti szakmát. Teleki Ernő épp a kolozsvári kánon tagjaitól. Hogy miért nem futott be karrier? Nem tudom pontosan dokumentálni, viszont elképzelem van. Ha körülnézünk a kor erdélyi magyar képzőművészeti prérijén, világossá válik, hogy a Teleki Ernő által művelt szabad asszociációs képfolyam csak a megtúrt kategóriába tartozhatott. Hogy Cs. Erdős Tibor második vicces filmbeli bemondását is felidézsem: „Mi, képzőművészek” (ez alatt Nagy Imrét és saját magát érti) azt mondtuk, nem rossz, tehát Teleki Ernő folytatta a rajzolást. Mintha Teleki azért rajzolt vagy nem rajzolt volna, mert a szakma papírral rendelkező mesterei rábólintottak. Egy frászt, tisztelt mesterek! Azért rajzolt, mert közlendője volt. (Miközben a Szent Mihály-templomban restaurált, öltönyben! Na ja, az úr a pokolban is úr.) Amit az adott társadalmi konvenciók között és ön-maga arisztó szimbólum mivolta miatt más-képp nem közölhetett. Vagy megtehetette volna, de nem akarta. És az eredmény, a nagy képregény messze túlmutat a kor-szak realista kánonján. Egyes értelmezők felvetették a lehetőséget, hogy Teleki Ernő megőrült volna a sors csapásai alatt. Ludvig Daniella eléggé el nem ítéltető módon egy pszichiátert is szerepeltet a filmben, aki lényegében azt igazolja (mint egy törvényszéki orvosszakértő), hogy Teleki nem volt bolond. Nahát, milyen furcsa, milyen különös.

A lényeg: Ludvig Daniella dokfilmje azon túl, hogy jó alkotás, és bemozdítja egy kolozsvári arisztokrata és rajzoló képét az utókor számára, tulajdonképpen saját magunk kispolgári létének körképét is megadja. Ilyenek vagyunk, még ha nem is akarjuk látni. És őszintén, nem festünk valami jól.

***Démonok tánca.* Magyar dokumentumfilm, 2010, 55 perc. Rendezte: Ludvig Daniella.**

BAKK ÁGNES

Deviancia – drámai szétszórtságban

A dél-amerikai szappanoperákban két izgalmas jelenet között a zenei betét a színészek által fokozni szándékozott feszültség kiemeléséhez, vagy egyszerűen annak megteremtéséhez szükséges. Mikor kiderül az adott film Esmeraldájáról és Carlosáról egy történetet rejtő titok, bedübörög egy pár másodperces zenei effektus, miközben a szereplők rémült pillantásait követhetjük figyelemmel. Nem érthető pontosan, hogy Németh Ákos, aki saját, *Deviancia* című színművének előadását rendezte meg a temesvári Csiky Gergely Színházban, vajon hasonló szándékkal használt-e az olykor snittszerűen rövid jelenetek között – Mobytól Placebón keresztül Dead Can Dance-ig terjedő – zenei átkötéseket, amelyek itt is érzelmi intenzitást erősítő eszközként interpretálhatóak, viszont ritmusukban nagyon sokszor elütnek az előadás pillanatnyi tempójától. Az pedig, hogy a drámaíró és a rendező személye ugyanaz, már önmagában sok kérdést vet fel, hiszen: tekinthető vajon ez a dráma egyfajta *mesterpéldány-rendezésnek* (à la Brecht), vagy éppen ellenkezőleg, az *elfogltság nyomelemeit* látjuk, a drámaíró saját szöveggyermeké iránti elfogltságának nyomait a rendezésben, mind a dramaturgia, mind a színházi látvány szempontjából.

A színdarab szövege azon egyszerű dramaturgiai szabályon alapul (és annak drámai vetületét aknázza ki), amellyel gyakorta élnek a detektívtörténetek szerzői: miként derül ki az első pillantásra deviáns szereplőről, hogy valójában ő a legkevésbé az. És miképpen derül ki később a kvázi-normálisról, hogy nagyon is deviáns.

Az első pillantásra deviánsnak mondható szereplő Zsanett, egy értelmileg sérült, autista kislány, aki a „normális” emberek szabályrendszeréhez képest rendellenesen, furcsán, értelmezhetetlenül viselkedik. Viszont ő az egyedüli, akiről mindenki tudja, hogy miért is viselkedik így. Az őt körülvevő emberek látszólag normális, szomorú sorsú emberek, viszont hogy mennyire szomorú a sorsuk, az csak a cselekmény végére derül ki. Zsanett anyja egy hányattatott sorsú, kegyesrűs nő, aki belefáradt már kisé az életbe. Nagyobbik lánya, Bea, Zsanett féltestvére, makacs, idegeskedő, de jóllehet vadóc, aki ki akar lépni párkapcsolatából, és megszakítja titkolt terhességét. Egy kertészetben dolgozik, ahová Zsanettet is felveszik kisegítőnek, hiszen így a főnöke, Sanyi bácsi több támogatást is megpályázhat. Nővérének fiatal, csinos és ugyancsak önféjű munkatársa, Noémi eleinte idegenkedik tőle, de később elfogadja a sérült lányt. Hozzá hasonlóan a kertészetben dolgozó Bandi bácsi is, aki bár nehezen kezeli saját agresszivitását, később mindig megpróbálja rendbe hozni hibáit. Kezdetben Sanyi bácsi is távolságtartóan viselkedik a jövevényel, később azonban egyre több hasznát és testi „kellemeztességét” találja meg Zsanettben.

A szerző-rendező talán azért is alkalmazza a jelenetek közötti zenei átmenetet oly kirívó mértékben, mert a figurák közötti

feszültség – vagy nevezzük így: konfliktus – nem jellembeli összeegyeztethetlenségből következik, hanem adott körülményeikből. Az előadásban mind Bea és Noémi, mind Sanyi bácsi és Bandi bácsi, de akár Zsanett és az édesanyja, Rákné is, bizonyos szempontból hasonló jellemvonásokkal bírnak. A két színésznő, a Beát alakító Tar Mónika vagy a Noémit játszó Tasnádi-Sáhy Noémi azért talál nehezen bele szerepébe, mert minduntalan egy hasonlóan hányattatott sorsú, apátlan lányhoz kell viszonyulnia. Mindketten akkor találják meg szerepük saját hangját, amikor mindennapi dolgokról, pl. kozmetikusról, szerelmi ügyekről „fecseghetnek”, vagy egy-egy apró gesztus szintjén gyengédek lehetnek valakihez. A kertészet tulajdonosát alakító Dukász Péter a magánya miatt eltorzult, szerelemre éhes bácsinak a törekény álméltóságát és álszentségét hangsúlyozza ki: mindenkire távolságtartó hangnemben beszél, a Zsanetthez fűződő érzelmeit pedig egyre delíriumosabban fejezi ki. Egyik, Bandi bácsival közös jelenetében széles karívű, szinkronizált mozdulattal tesz le vagy fel szemüvegüket, kissé bohózatot ízt adván a jelenetnek. Balázs Attila



Tar Mónika és Dukász Péter – Fotó: Bíró Márton

Bandi bácsiként nehézkesen ingadozik a jószívűség és a kontrollálhatatlan agresszivitás között. Mivel talán az ő figurája hordozza a legkevésbé tragikumot (amiért a végén „gyorslefolyású” halálával fizet meg), ezért a legönfelelőbb és leghumorosabb megtestesítésre ad alkalmat. A Ráknét alakító Éder Enikő viszont félelmetesen mutatja be az elmebeteg és az elvakultan szerető anya közötti hasadást: görbén járó angol nevelőnőkhöz hasonlítható szigorúságával és révedező, komoly szemmel teszi még nevettetőbbé jeleneteit. Merthogy az előadás egyik nagy erénye a kisjátéktérnek és a játéktérnek, valamint a közel negyven férőhelyes nézőteret is bevonó álgypnek köszönhetően az, hogy a közönséget könnyedén, humorosan „felhasználhatták” díszletnek. Így lehetett egyes nézőkből és székeikből marihuánás cserép, amelyet Bea és Noémi cipelt, vagy így válhatott egy pillanatra ikonon szereplő báránkává, Szent Józseffé vagy Szűz Máriává bármelyik néző, aki a jobb hátsó sorban ült.

THEÁTRUM

Valamilyen szinten mindegyik figura főszereplő lesz a szinte három és fél órás előadásban: mindenkinek van magánszáma, és olyan részleteket is megtudunk a figurák életéről, amelyek nem kapcsolódnak szervesen a központi konfliktushelyzethez. A központi figura, az elején leginkább arcatalan szereplő, Zsanett, aki jelenetről jelenetre bontakozik ki, mind személyisége, törekénysége, mind az őt alakító színésznő, Lőrincz Rita egyre konkrétan láttatott arca révén is. Az elején még nem olvad össze a színész és a szerep, még nem igazán látható a háttal járó, két copfját arcába csapó kislány, hangja is alig hallható, de a cselekmény előrehaladtával egyre finomabb gesztusokban és feltörésekben mutatkozik meg szomorú sorsának kifejeződése: Zsanett, a látszólag deviáns szereplő a körülötte levők devianciájának esettáldozatául. A hozzá közelállók megtalálják benne boldogságukat, az ő boldogsága árán: anyja boldog, mert lányában egy virágüzlet tulajdonosát láthatja, Sanyi bácsi boldog, mert Zsanett a felesége lesz és gyermekének anyja, Bea pedig titokban elhatározza, hogy barátjával felneveli majd Zsanett gyermekét.

Németh Ákos rendezésében szétfolyik a drámaiság. Több olyan jelenet is helyet kapott, amely nem mélyíti el a figurák jellemét és nem is közöl a cselekmény szempontjából releváns információt. A második felvonásban szinte mindegyik snitt tartalmaz egy-egy megrázó sorsmomentumot, a végére pedig annyira sűrű lesz az autista kislány körüli problémák látszólagos megoldása mögötti szomorúság, hogy az utolsó pár jelenet közül bármelyik lehetett volna a legutolsó. Ezt sugallta az előadás egyre lassuló ritmusa is. Az utolsó jelenet egyfajta epilógusként is értelmezhető: mintha minden rendbejött volna Bea vagy Noémi attitűdjében, bár mindkettőjüknek megváltozott a munkahelye, Bea boldogan tervezgeti jövőjét barátjával és Zsanett gyermekével, Noémi egy kórházban dolgozik, és „megcsináltatta” a mellét, de közben Bandi bácsi meghal. Az utolsó jeleneteket egy kvázi-szakrális női énekzene kíséri, aláhúzván Zsanett szomorú sorsát. Mindez inkább csak nyomasztóvá válik. Az álboldog végben túl sok lett a „súlyosság”, a mind képi, mind zenei szinten hatványozottan közhelyes teatrális megoldás, és mindeközben elpárolgott a valódi dráma.

Temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház. Németh Ákos: *Deviancia*. **Szereplők:** Tar Mónika, Lőrincz Rita, Tasnádi-Sáhy Noémi, Balázs Attila, Dukász Péter, Éder Enikő; valamint hangfelvételtől: Aszalos Géza, Bandi András Zsolt, Borbély B. Emília, László Pecka Péter, Tokai Andrea. **Rendező:** Németh Ákos. **Díszlet- és jelmeztervező:** Albert Alpár. **Dramaturg:** Gálovits Zoltán; **Rendezőasszisztens:** Szőke Zsolt.

KÓDEX –

[...] A bűnügyi történet akkor jelent meg az európai és amerikai irodalomban, amikor a 19. században a bizonyítható tudományos tudás vált egyedül hitelessé, s mellette leértékelődött mindaz a (nagyreszt hagyományokon s nem bizonyíthatóságon alapuló) tudás, amit a hétköznapi életminták, a vallás vagy a művészet kínált. A bűnügyi történet azért kerülhetett kulcsszerepbe, mert azt sugallta, hogy ahol a hétköznapi életfelfogás a maga megszokott értelmezési módszereivel csődöt mond és ez a normális élet rendjét fenyegeti, ott a pozitívista tudomány módszerével élő megismerés helyre tudja állítani az élet és a világ rendjét. A bűncselekmény nem azért fenyegeti a rendet, mert ellenszegül törvényeinek, hanem azért, mert provokálja a hétköznapi gondolkodást; a megszokott, valószínűségen alapuló értelmezési minták nem működnek, hézag támad a dolgok összefüggő értelmében. Ez persze azért történhet így, mert a gonosztevő úgy tűnteti el tette nyomait, hogy félrevezető működésre készíti a reflektálatlan hétköznapi gondolkodást – vagy egyszerűen azért, mert ami történt, eleve valószínűtlen; a hétköznapi gondolkodás ezért óhatatlanul az ellentmondás zsákutcájába sodródik. Azt, hogy mi történt *valójában*, csak az adatok reflektált – következetes, pontos és a kívülálló pozíciójából elvégzett – vizsgálata tárhatja fel, akárcsak egy rejtélyes természeti jelenséget. A hétköznapi élet „normálstílusa” a maga reflektálatlan menetével csak akkor állítható helyre, ha a tudással egyenrangú nyomozó a tudományos bizonyításnak megfelelő eljárás eredményeként *bizonyítja* az igazságot – a valószínűség ellenében, amelyen a köznapi gondolkodásmód alapul.

A bűnügyi történet optimista műfaj: ontológiai optimizmusa abban áll, hogy az oksági összefüggés törvényét egyetemes érvényűnek tekinti, episztemológiai optimizmusa pedig abban, hogy bízunk a törvény megismerhetőségében s így mindenfajta rejtély megoldhatóságában. [...]

A fantasztikus történet rokon a bűnügyi történettel abban, hogy olyan eseményen alapul, amely megakasztja a hétköznapi világ normális működését; valami olyan történik, ami a valóságot eddig kielégítően magyarázó sémák alapján értelmezhetetlen. A fantasztikus történet azonban nem optimista műfaj; témája maga a félelem, amely abból támad, hogy megszokott és eleddig jól működő értelmezési mintáink (legalábbis átmenetileg) kudarcot vallanak; a mindennapok nyugodt, megszokott menetébe, abba a világba, amelyet valóságosnak tartottunk, „egyszer csak lassan beszívárog vagy épp hirtelen berobban az érthetetlen”. A bűnügyi és a fantasztikus történet egyvalamiben rokon műfaj: a kettő rokonságának alapja, hogy mindkettőben központi szerepet játszik a titok, valami rejtélyes, megmagyarázhatatlannak tűnő esemény. [...]

S. VARGA PÁL: *Mikszáth „tudásregényei”*. Tiszatáj, 2011. november, 11. szám

– INDEX

EMBER A ZENE MÖGÖTT

Új esztendő, új sorozat

Minden új év kezdetén fogadalmat teszünk, hogy *mit* fogunk másként csinálni: jobban, több odafigyeléssel, és arra is esküszünk, hogy mit nem fogunk csinálni úgy, mint ahogyan ezt eddig tettük. Aztán elszállnak a fogadalmaink, és minden marad a régiben. Csak az aggodalmaink nem szállanak el. Most is sűrűsödnek a félelmeink: milyen is lesz az újév, a kétezer tizenkettedik a sorban.

2012

Így leírva, arab számokkal, nem néz ki olyan rossznak, mint amilyennek a világ már jó ideje hirdeti. Csúnya kilátásokat jósolnak azok, akik különböző jelekből, adatokból, hiedelmekből, periodikus ismétlésekből és ki tudja még, miből VILÁGVÉGET hirdetnek ez év decemberére. Tréfásan szoktuk mondogatni, ilyen jóslásokat hallgatva, hogy a VILÁGVÉGE NEM JÖN, MÁR BENNE VAGYUNK. Már olyan sok(k)féle világvégét élt meg a mai hetvenesek, nyolcvanasok nemzedéke, hogy már nem is igazán hiszünk ilyesmiben, mert valahogyan mindig életben maradtunk. Nem éltük az életünket, mint inkább ÁTVÉSZELTÜK azt. Valósággal belénk égette az ÉLET, hogy minden pillanatban valaminek a végéhez értünk és valami újnak az első pillanatához. Megszoktuk, hogy az egyetlen változatlan, örökké állandó dolog: A VÁLTOZÁS. Lehet, hogy 2012 is változást hoz, sőt minden bizonynyal más lesz, talán gyökeresen más, mint ami eddig volt, de minden becsukódó ajtó új ajtót nyit ki. Akarva-akaratlan be kell lépünk az ÚJ AJTÓN. Az új ajtó mögött is világ van. Talán más, mint ami a régiben volt. Nehéz lesz megbárátkozni az új világgal? Mindig is nehézségekkel járt az újat megszokni, megérteni, elfogadni. Világvége helyett helyesebb volna mindig VILÁGKEZDETET jósolni. Ígéretesebb volna ez a szó, reményteljesebb várakozással töltené el bennünket. Erre is azt szoktuk mondani: már régen benne vagyunk az elkezdődött ÚJ VILÁGBAN.

Egy új világban gyökeresen megváltoznak a hierarchikus viszonyok, ami fent volt vagy elől, az lekerül, vagy hátra lép a sorban. Ez nem órára, percre vagy akár napra bekövetkező változás, inkább egy folyamatos átalaku-

lás következménye. Az átalakulás eseményei rendszerint lassan következnek be. Néha felgyorsulnak, a robbanás veszélye is mindig lehetséges tényező egy új világ teremtésében. Mindenre láttunk már példát, lényegében nincs semmi más, amit ne ismernénk, ne tapasztaltunk volna már meg. A politikai, gazdasági, tudományos és művészi világban láttunk már mindenféle változást, elemeztük is ezeket, és mégis minden változás elé félelemmel nézünk: VAJON MIT HOZ A JÖVŐ?

Mit hoz a ZENÉBEN a jövő?

A művészet jelzi legkorábban a változásokat, a mindennapi élet kisebb-nagyobb földrengéseit. Ezekre az előrejelzésekre nem figyelünk oda. Egyszerűen azért, mert nem a tudomány vagy a hatalmi tényezők oldaláról jövő jelzésekről van szó. De mit is jelez a művészet és ezen belül a zene?

Jelzi, de nem fogadjuk el, hogy az úgynevezett KOMOLYZENE az általános értékrendben nagyon hátrakerült a sorban. Az új zenei hierarchiában legfelülre a KÖNNYŰZENE került. Az emberség túlnyomó többsége számára a maréknyi, agyonjátszott komolyzenei sikerdarab szinte nem is létezik. Azért fogalmazok óvatossan, mert a könnyűzene néhányat a maréknyiból átemelt a maga világába és sikerdarabbá tett, például Vivaldi *Évszak-concertóit*. Mindinkább azt tapasztalom, hogy a komolyzene szakemberei is – főleg a fiatalok – hallgatják, sőt szeretik is a könnyűzenét. Még a legelszántabb komolyzenehívók is kezdenek nagyon odafigyelni arra, amit a ma műkedvelői művelnek. Ezek a maiak már nem gondolkodnak szonátákban, szimfóniákban, operákban, visszafordulnak a legegyszerűbb zenei dolgokhoz, és ott is megkeresik a DALLAMOT. Zenében gondolkodnak, nem szerkezetekben. Primitívnek tűnik, amit csinálnak, de SZÉP és nagyon sok nemes is, nemcsak egyszerű és úgymond fülbemászó. Ahogyan most indul egy új zenei világ, úgy indult az európai zene hajnalán a trubadúrok, igricek, énekmondók tudatában, szívében az a komolyzene, aminek a végéhez érkeztünk. A régít – úgy-ahogy – ismerem, az újat most kezdem megszeretni. Mindkettő mögött az EMBERT akarom megkeresni. Boldog ÚJ ÉVET!

TERÉNYI EDE

HOL-

Az Erdélyi Magyar Írók Ligájának (E-MIL) tizedik gálaestjére 2011. december tizedikén került sor a kolozsvári Bulgakov Irodalmi Kávéházban, ahol kiosztották a tavalyi Méhes György Nagydíjat és Méhes György Debüt díját, illetve az E-MIL és a kolozsvári Bretter György Irodalmi Kör által meghirdetett irodalmi tehetségkutató pályázat próza és vers kategóriáinak első három díját. A gálaestet Siklód Ferenc kiállításának megnyitója és – december 9-én és 10-én – az Erdélyi Híradó Kiadó könyvbemutatói előzték meg: bemutatták Király László *A Kövadások Klubja*, Mózes Attila *Foglaló*, Fekete Vince *Védett vidék*, Farkas Wellmann Éva *Az itt az ottal*, Potozky László *Áradás* és Lövetei Lázár László *Zöld* című új könyveit.

Az E-MIL és a Bretter-kör által kiírt pályázat nyertesei: Vers kategória: 1. díj – Láng Orsolya; 2. díj – Korpa Tamás; 3. díj – Székely Örs. Próza kategória: 1. díj – Serestély Zsolt; 2. díj – Adorjani Panna; 3. díj – Jobb Boróka. A Méhes György Nagydíjat Lövetei László kapta *Zöld* című könyvéért, a debütdí-

jat pedig Potozky Lászlónak ítélték az *Áradás* című prózakötetért.

Tavaly december 10-én osztotta ki huszadik alkalommal a *Látó* szépirodalmi folyóirat szerkesztősége – a lapban publikált szerzők közül válogatva – évváró nívódíjait. A díjakat a *Látó* Irodalmi Színpad keretében a marosvásárhelyi Ariel Bábszínházban adták át. 2011-ben Bodor Ádám (próza), Jánk Károly (vers), Székely Csaba (debüt) és Visky András (vers) vehette át a Batsányi-emlékplakettet és a díjjal járó pénzjutalmat. Laudációt mondott: Demény Péter, Kovács András Ferenc, Láng Zsolt és Vida Gábor.

Decemberben két alkalommal is költői estet tartottak a Kolozsvári Állami Magyar Színházban. December 9-én Markó Béla *Út a hegyek között* című haikukötetével és *Visszabontás* című szonettkötetével ismerkedhettek meg az érdeklődők. A könyvekről Tompa Gábor és Visky András beszélgetett a szerzővel. December 14-én pedig Kovács András Ferenc és Tompa Gábor *Transsylvania pótdepressziók* című négykezes szonett-

kötetét mutatták be. A szerzőkkel Visky András beszélgetett.

A *Hangváltás?* című irodalmi esten mutatkozott be négy fiatal költő december 27-én a székelyudvarhelyi Portré Kávézóban. Farkas Wellmann Éva, Bálint Tamás, Márkus András és Noszlopi Botond tavaly megjelent kötetét Elek Tibor irodalomtörténész, a *Bárka* irodalmi folyóirat főszerkesztője, László Noémi és Farkas Wellmann Endre költők mutatták be. A rendezvény házigazdája Murányi Sándor Olivér volt.

Mire jó a magyar kultúra? címmel L. Simon László író, költő, országgyűlési képviselő esszékötetének bemutatójára, illetve beszélgetésre kerül sor a szerzővel és Hatos Pállal, a Balassi Intézet főigazgatójával január 12-én a kolozsvári Bulgakov Irodalmi Kávéházban. A kötetet bemutatja Király Zoltán költő, az est moderátora Lakatos Mihály, Magyarország sepsiszentgyörgyi Kulturális és Koordinációs Központjának igazgatója.

-MI

Múlt

Minden, ami vagyunk, annak az eredménye... Buddha (Kr. e. 563-483) fenti gondolatának folytatását rejtik a fősorok.

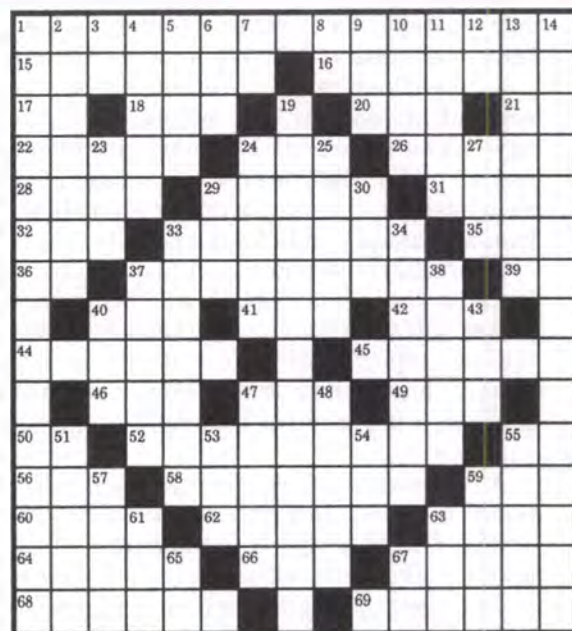
VÍZSZINTES

1. A folytatás kezdete. 15. Település a Kis-Balaton északi végénél. 16. Azon a helyen felejt. 17. Közéire mutató szócska. 18. Kül ellentéte. 20. Könnyűfém rövid neve. 21. Lyuk közepe! 22. Az Olt „testvére”. 24. Román és svéd autójelzés. 26. Valamiből az utolsó példány. 28. Jó, franciául. 29. Egyetemi étkezde. 31. Indiai nép. 32. Erika egyik beceneve. 33. Arra a helyre hajító. 35. Vörös, németül. 36. Nehézkeseen ír. 37. Mással, titokban arra a helyre tetető. 39. Science-fiction, röviden. 40. Attól fogva. 41. Electric Light Orchestra, röviden. 42. Egyhangú telér! 44. Asztalt étkezéshez előkészítő. 45. A dalai láma palotája Lhászában. 46. Izomban is rejlik. 47. ...-I-Noor; író-szermárka. 49. Batu címe. 50. Beintő! 52. A mélybe nyújtás. 55. Tokod háttárai! 56. Yma betűi keverve. 58. Báty, öcs, nővér, hűg. 59. Terület, röviden. 60. Benedek ...; meseírónk. 62. Egyiptomi nagyváros. 63. Csordultig. 64. Árut ha-

tóságilag lefoglal. 66. Ran betűi keverve. 67. Gyakori női név. 68. Aki a jussot kapja. 69. Afrika-utazónk (Samu).

FÜGGŐLEGES

1. Graham Greene regénye. 2. Külföldről levelet küldő. 3. Pajta, istálló. 4. Afrikai ország. 5. ... Montand; egykori francia színész, énekes. 6. Alá, de keverten! 7. Numero, röviden. 8. A mobilén vegyjele. 9. Buda háromnegyede! 10. Lajos egyik beceneve. 11. Cseh gróf volt (Mátyás Henrik). 12. Helyrag. 13. Talaj jelzője lehet. 14. Belga tartományban lakik. 19. A folytatás befejezése. 23. Chris ...; énekes, gitáros. 24. Ens ...; létező dolog a filozófiában. 25. Cukorkát fogyasztó. 27. Erősen csip az étel. 29. Máltai, német és osztrák autójelzés. 30. Durva posztó. 33. Arra a helyre önt. 34. Ritka férfinév. 37. Új-zélandi alagút. 38. Gyümölcsfa nemesítése. 40. Érc, angolul. 43. Akira Kurosava filmje. 47. Fűvágó eszköz. 48. Barát (bizalmas). 51. Bírói palást. 53. Ráeső részek! 54. Tézis is lehet belőle! 55. Múlik az idő. 57. Bátorkodó. 59. Hősök ...; budapesti látványosság. 61. Ada ...; olimpiai bajnok holland úszónő. 63. Lapos konyhai edény. 65. Tüzel. 67. Menetelő!



A *Helikon* 2011/24. számában közölt *Képzeloerő* című rejtély megfejtése: ... *ami bepillantást enged a jövőbe.*



BOTH LÁSZLÓ

Az oldalt gondozta NAGY MÁRIA

TÁMOGATÓINK:

Romániai Írók Szövetsége
Nemzeti Kulturális Alap



Kolozsvár Város Tanácsa
Bethlen Gábor Alap
Miniszterelnöki Hivatal
Communitas Alapítvány

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KARÁCSONYI ZSOLT
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
KIRÁLY LÁSZLÓ
SZÓCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
DEMETER ZSUZSA: kritika
MÓZES ATTILA: próza

PAPP ATTILA ZSOLT: társelművészetek
NAGY MÁRIA: olvasószerkesztő
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtömeges törzesszám: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Miskolci Református Sajtóközpont
A szerkesztőség címe: 400217 Új-Napoca, str. Câmpeni 13. Postafiók 245, telefon: (004) 0264 431690, telefon/fax: (004) 0264 431 577, villámposta: kvarti.helikon@gmail.com
A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg – kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288 Honlap: www.helikon.ro